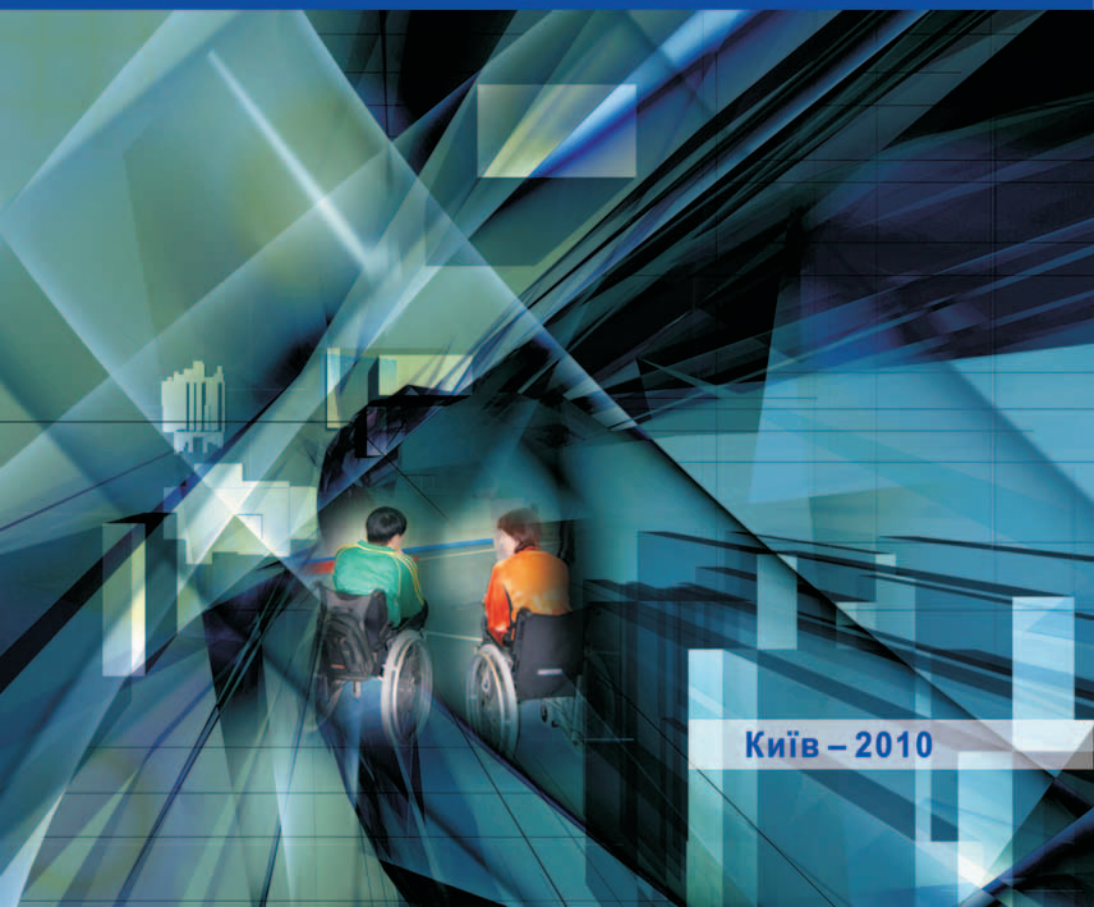

Оцінка проекту «Кожен має право на працю: партнерства задля покращення можливостей для зайнятості молоді з особливими потребами»

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

Київ – 2010

Видання здійснене в рамках проекту «Кожен має право на працю: партнерства задля покращення можливостей для зайнятості молоді з особливими потребами». Проект реалізується Фондом Східна Європа. Фінансування видання забезпечили Фонд стратегічних програм Уряду Великої Британії та Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) через Фонд Євразія. Точка зору, відображена у цьому документі, може не збігатися з точкою зору Фонду стратегічних програм Уряду Великої Британії та Фонду Євразія або Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Оцінка проекту
“Кожен має право на працю:
партнерства задля покращення
можливостей для зайнятості молоді
з особливими потребами”

Аналітичний звіт

Київ – 2010 р.

УДК 614.8
ББК 68.9
О 23

Авторський колектив: І. Л. Демченко, канд. екон. наук
І. М. Терюханова, канд. екон. наук

Редактор М. М. Ілляш

О 23 **Оцінка** проекту “Кожен має право на працю: партнерства задля покращення можливостей для зайнятості молоді з особливими потребами”/ І. Л. Демченко, І. М. Терюханова. – К.: КІМ. – 2010. – 96 с.

ISBN 978-966-1547-55-0

У виданні представлено результати впливу проекту “Кожен має право на працю: партнерства задля покращення можливостей для зайнятості молоді з особливими потребами” на ситуацію щодо зайнятості молоді з інвалідністю. Ініціатором і ключовим виконавцем проекту є Фонд Східна Європа. Дослідження проведено Аналітичним центром “Соціоконсалтинг”. У цьому звіті представлено порівняльний аналіз досягнень проекту з його оголошеною метою, оцінку прийнятності концепції та ефективності підходів з її реалізації, які були визначені ФСС на 2008–2010 рр., пропонуються ідеї щодо подальшого розвитку проекту та рекомендації з його реплікації в інших регіонах.

Матеріали будуть корисні представникам державних установ, закладів, організацій, які працюють у сфері надання послуг із працевлаштування молоді з особливими потребами та захисту їхніх прав, співробітникам державних центрів зайнятості, фондів соціального захисту інвалідів, соціальним працівникам, громадським організаціям та іншим зацікавленим особам.

УДК 614.8
ББК 68.9

ISBN 978-966-1547-55-0

© Аналітичний центр “Соціоконсалтинг”, 2010
© І. Л. Демченко, І. М. Терюханова, 2010
© МБО “Фонд Східна Європа”, 2010

Зміст

Скорочення	4
Стислий виклад	5
Вступ	9
Методологія	13
Методика оцінки	16
1. Розробка інструментів для моніторингу дотримання права на працю молоді з інвалідністю та його проведення	18
2. Розвиток організаційного та програмного потенціалу організацій задля забезпечення права на працю молоді з інвалідністю	24
3. Доступ молоді з інвалідністю до якісних послуг зі сприяння зайнятості та працевлаштуванню	39
4. Розробка регіональних координаційних механізмів співпраці між усіма залученими організаціями	59
Висновки і рекомендації	77

Скорочення

ВЦПРІ – Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів
ГОІ – громадські організації інвалідів
ДСССДМ – Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді
ДЦЗ – державний центр зайнятості
ДСЗ – Державна служба зайнятості
ІПР – індивідуальна програма реабілітації
МСЕ – медико-соціальна експертиза
МСЕК – медико-соціальна експертна комісія
НУО – неурядова (громадська або благодійна) організація
НВП – навчально-виробниче підприємство
ОДА – обласна державна адміністрація
ОКР – обласна координаційна рада
РДА – районна державна адміністрація
РСП – рада соціальних партнерів
ЦСССДМ – центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
ФГД – фокус-груповою дискусія
ФСЗІ – Фонд соціального захисту інвалідів
ФСЄ – Фонд Східна Європа
УТОГ – Українське товариство глухих
УТОС – Українське товариство сліпих

“АМІ-Схід” – Луганська обласна молодіжна громадська організація
“Асоціація молодих інвалідів Східного Донбасу – Схід”

ДДТЗДІ “Надія” – Дрогобицьке добровільне товариство захисту дітей-інвалідів “Надія”

Проект – Проект “Кожен має право на працю: партнерства задля покращення для зайнятості молоді з особливими потребами”, реалізований Фондом Східна Європа

Стислий виклад

Протягом червня – липня 2010 р. Аналітичний центр “Соціоконсалтинг” провів оціночне дослідження впливу проекту “Кожен має право на працю: партнерства задля покращення можливостей для зайнятості молоді з особливими потребами” (далі – проект) на ситуацію щодо зайнятості молоді з інвалідністю. Його ініціатором і ключовим виконавцем є Фонд Східна Європа. У цьому звіті представлено порівняльний аналіз досягнень проекту з його оголошеною метою, оцінку прийнятності концепції та ефективності підходів з її реалізації, які були визначені ФСС та стратегією Програми з підтримки прав людини та демократії уряду Великої Британії на 2008–2010 рр., пропонуються ідеї щодо подальшого розвитку проекту та рекомендації з його реплікації в інших регіонах.

Методологія

Оцінка ґрунтується на даних моніторингу, що здійснювався впродовж реалізації проекту (проектна статистична звітність, інша документація, результати досліджень, проведених у лютому – березні 2009 р. та березні–квітні 2010 р.). Для підготовки об’єктивних та всебічних висновків також було організовано збір додаткової емпіричної інформації від учасників, партнерів, бенефіціарів проекту. З цією метою проведено 6 національних і регіональних робочих дискусій і зустрічей; 24 експертних гнучких інтерв’ю, 6 фокус-груп (з молодими людьми, які мають інвалідність, їх батьками, тренерами).

Результати оцінки

Реалізація проекту забезпечила позитивний вплив на формування й реалізацію національної та регіональної соціальної політики у царині дотримання права молодих людей з інвалідністю на працю та трудову зайнятість. Це забезпечило покращення умов для їхнього економічного та соціального розвитку.

Завдяки діяльності проекту на національному та регіональному рівнях покращився доступ молоді з інвалідністю до доброякісних соціальних послуг та розширився їх спектр. Це є наслідком підви-

щення поінформованості всіх соціальних партнерів з питань працевлаштування молоді з інвалідністю (співробітників центрів зайнятості, громадських організацій, представників МСЕКів, роботодавців) та зміни їх ставлення до проблеми працевлаштування молоді з інвалідністю; формування навичок консультативної роботи з цільовою групою; розробка та впровадження регіональними координаторами проекту нових інноваційних заходів, спрямованих на працевлаштування молоді з важкими формами інвалідності, зокрема проведення індивідуально-презентаційної моделі ярмарків вакансій для молоді з I групою інвалідності у Луганській області, відкриття у м. Дрогобичі ресурсного центру, де молоді пропонуються комп'ютерні курси, різноманітні тренінги, індивідуальні консультації юриста, психолога, тощо; покращення інформаційного забезпечення молодих людей з інвалідністю (через видання довідникових матеріалів, буклетів, регулярне оновлення власних веб-сторінок тощо). Завдяки проекту досягнуті нові можливості в організації профорієнтаційних тренінгів для молоді з інвалідністю, які довели свою ефективність за такими складовими, як покращення рівня її обізнаності щодо юридичних та інституційних аспектів у сфері працевлаштування; засвоєння практичних навичок, корисних у пошуку вакансій, працевлаштуванні та соціальній адаптації; здійснення молоддю конкретних кроків із пошуку роботи та/або підвищення конкурентоспроможності на ринку праці; позитивні зміни в її світогляді, спілкуванні з батьками і родичами, розширення кола спілкування із однолітками. Всього інформаційними, навчальними, організаційними проектними заходами з питань професійної орієнтації та працевлаштування було охоплено понад 1025 молодих людей з інвалідністю, у т.ч. 710 у Луганську та 315 у Львові.

Попри те, що працевлаштування молоді з інвалідністю було визначено лише як довгостроковий результат проекту, а також те, що період його впровадження припав на час поглиблення фінансово-економічної кризи, в обох областях є приклади успішного працевлаштування молодих людей, які пройшли тренінги, брали участь в ярмарках вакансій, активно шукали роботу. За час реалізації проекту за допомогою його заходів спільно із ДЦЗ всього було праце-

влаштовано 132 молодих людей з інвалідністю, в т.ч. у Львові – 52, Дрогобичі – 11, Луганську – 69. Причому серед працевлаштованих є молоді люди із найбільш складними формами інвалідності (І група). Частина молодих клієнтів пройшли трудове стажування на підприємствах, у державних і недержавних закладах, у тому числі як волонтери в громадських організаціях інвалідів.

Вплив проекту на формування та реалізацію політики працевлаштування молоді з особливими потребами є здебільшого сталим, його підкріплено завдяки заходам, спрямованим на покращення операційного та програмного потенціалу щонайменше 95 місцевих громадських організацій у Луганській та Львівській областях. Найбільш значущими серед цих заходів виявилися навчання персоналу НУО на спеціально організованих тренінгах з питань підготовки проектних пропозицій та фандрайзингу, розвитку лідерських якостей, соціальної взаємодії, засвоєння методики проведення тренінгів “Профорієнтація молоді з інвалідністю”, інструментів моніторингу дотримання її права на зайнятість, а також надання технічної (передусім консультативної та інституційної) допомоги з боку менеджерів ФСЄ, національних консультантів, міжнародної волонтерської допомоги.

Активний розвиток потенціалу НУО відбувався і завдяки їх участі в програмній діяльності, а саме засіданнях “круглих столів”, ярмарках вакансій, прес-турах, зустрічах з обміну досвідом. Важливо зазначити, що саме завдяки прилученню до проекту багато місцевих НУО включили діяльність із забезпечення права на працю до своїх головних статутних завдань.

Сталість впливу проекту була також забезпечена покращенням потенціалу державних надавачів послуг з питань профорієнтації та сприяння працевлаштуванню (ДСЗ, ДСССДМ та їх регіональні структури), розробки індивідуальної програми реабілітації (МСЕК), активізації роботи з роботодавцями (регіональні відділення ФСЗІ, ДСЗ) тощо. Цей результат досягнутий завдяки спеціальним навчальним заходам, налагодженню механізмів місцевої співпраці між різними зацікавленими сторонами (НУО, органи місцевої влади, бюджетні установи і заклади, роботодавці, ЗМІ). Розвиток місцевої взаємо-

дії відбувався через створення обласних координаційних механізмів, укладення угод про співпрацю між регіональними координаторами проекту та багатьма соціальними партнерами (ДЦЗ, центри СССДМ, відділення ФСЗІ, МСЕ, інші місцеві НУО тощо), участь провідних місцевих НУО у розробці регіональних нормативно-правових документів, організацію регулярних заходів, наприклад, ярмарків вакансій, а також широкого висвітлення перебігу проекту на місцевому телебаченні, радіо, в періодиці, інтернет-ресурсах.

Позитивною особливістю проекту є взаємозв'язок і взаємодоповнення його складових. Для дослідників було досить складно виділити вплив окремих видів діяльності або заходів на результат проекту, адже всі вони так чи інакше “працювали” на головну мету: оптимізацію умов для розвитку мотивації молоді з інвалідністю до трудової зайнятості, підвищення конкурентоспроможності молодих людей на сучасному ринку праці через долання психологічних стереотипів, опанування необхідними для успішного працевлаштування знаннями і навичками, а також організацію допомоги молодим людям на етапах підготовки до праці та пошуку роботи.

Особливу увагу в проведенні оцінки було приділено урокам проекту: економічним, політичним, організаційним чинникам, які не дозволили забезпечити максимальні результати за окремими його завданнями, зокрема було звернено увагу на недостатнє охоплення заходами проекту осіб, які приймають рішення на національному рівні, спеціалістів МСЕК, роботодавців і їх об'єднань тощо.

Водночас проміжні та кінцеві результати проекту свідчать про практичність і прийнятність стратегії, обраної для вирішення його завдань, а також про доцільність її реплікації в інших регіонах. За підсумками оцінки запропоновано низку заходів на національному та регіональному рівнях, подальша реалізація яких дасть змогу суттєво покращити умови для забезпечення права молоді з інвалідністю на працю та трудову зайнятість, зміцнити та посилити позитивні тенденції, що склалися завдяки заходам з реалізації проекту в Луганській та Львівській областях.

Вступ

З метою усунення критичних перешкод щодо працевлаштування молодих людей з інвалідністю в Україні Фонд Східна Європа впродовж 2008–2010 рр. реалізував проект **“Кожен має право на працю: партнерства задля покращення можливостей для зайнятості молоді з особливими потребами”**, профінансований Фондом стратегічних програм Уряду Великої Британії, Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) через Фонд Євразія та Канадським фондом підтримки місцевих ініціатив. Стратегія та заходи проекту планувалися за участю партнерів на національному та місцевому рівнях.

Ключовими партнерами проекту на національному рівні стали Державна служба зайнятості, Державна соціальна служба для сім’ї, дітей та молоді, Національна асамблея інвалідів України, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості.

На початку 2009 р. ФСЕ уклав контракти з “Асоціацією молодих інвалідів Східного Донбасу – Схід”, Луганська область, і Товариством “Зелений хрест”, Львівська область, на виконання проектної діяльності у цих областях. Саме ці організації стали регіональними координаторами проекту.

Метою проекту було покращення якості життя та довгострокового потенціалу для економічного та соціального розвитку молоді з інвалідністю (у віці 15–35 років) шляхом дотримання її права на працю та зайнятість.

Для досягнення цієї мети були заплановані такі **продукти (outputs)** як результати виконання проектних заходів:

- Розроблено засоби моніторингу реалізації права молоді з інвалідністю на працю та зайнятість.
- Покращений організаційний та програмний потенціал організацій, які реалізують право на занятість молоді з інвалідністю на національному та місцевому рівнях.
- Збільшена кількість і покращена якість послуг з працевлаштування молоді з інвалідністю та доступ до них.
- Розроблено механізми ефективної місцевої співпраці між різними зацікавленими сторонами (громадські організації,

органи місцевої влади, роботодавці) з метою створення сприятливого середовища для реалізації права на працю та зайнятість молоді з інвалідністю.

Для отримання цих результатів були заплановані такі основні групи заходів:

- Розробка інструментів моніторингу права на працю; проведення моніторингу реалізації права на працю; представлення отриманих результатів органам влади і громадськості.
- Проведення серії семінарів для громадських організацій; розвиток потенціалу місцевих громадських організацій; розробка навчального курсу з питань працевлаштування молоді з інвалідністю для працівників Державної служби зайнятості; підготовка, апробація, видання посібника для спеціалістів, які надають послуги клієнтам центрів зайнятості; тренінги для таких спеціалістів; моніторинг їх роботи.
- Розробка навчальної програми для соціальних працівників і їх навчання; проведення тренінгів з питань працевлаштування для молоді з інвалідністю; публікація матеріалів з питань працевлаштування; підтримка ініціатив громадських організацій з питання надання послуг для молоді з інвалідністю.
- Створення координаційних структур на місцевому рівні; підтримка діяльності цих структур; проведення консультацій для місцевих роботодавців; проведення ярмарків вакансій та відвідання потенційних роботодавців; проведення кампанії в ЗМІ та заключної конференції.

У зв'язку із завершенням проекту постала потреба здійснити його оцінку.

Загальна мета оцінки – надати об'єктивний висновок про вплив проекту “Кожен має право на працю: партнерства задля покращення можливостей для зайнятості молоді з особливими потребами”. При цьому ставилося завдання порівняти досягнення проекту з його оголошеною метою та оцінити ефективність, правомірність підходу та стратегії, які були визначені ФСС та стратегією Програми з підтримки прав людини та демократії уряду Великої Британії на 2008–2010 рр.; підсумувати отримані уроки та надати рекомендації,

як такі дії стосовно молоді з інвалідністю можуть бути вдосконалені у можливих майбутніх проектах.

Завдання оцінки

- Дослідити розвиток потенціалу основних соціальних партнерів, зміни в механізмах і змісті їхньої діяльності, які є результатом проекту.
- З'ясувати, які використовувалися нові знання, вміння, підходи і які нові можливості при цьому були досягнуті.
- Оцінити характер взаємодії основних партнерів проекту, як обмін досвідом і спільні дії покращили їхні знання, позначилися на їх діяльності та які нові можливості були розвинені.
- Проаналізувати навчальні та тренінгові методики, засоби моніторингу, розроблені в ході проекту, їх відповідність потребам цільової аудиторії, перспективи подальшого застосування нових методик.
- Оцінити вплив проекту на розвиток партнерства та потенціалу, а також зробленого впливу як на ситуацію в цілому, так і на окремі організації.

Крім вищезазначених, у ході оцінки необхідно було вирішити ще низку спеціальних завдань, а саме:

- Проаналізувати стратегію, яка вибрана для реалізації проекту: наскільки вона практична, ефективна та прийнятна для застосування щодо завдань проекту, а також можливість її реплікації в інших регіонах.
- Дослідити ефективність досягнутих результатів за проектом (кількість клієнтів, кількість учасників тренінгів, якість і кількість проведених тренінгів тощо).
- Дізнатися, чи забезпечили результати проекту покращення ситуації в царині працевлаштування молоді з інвалідністю. Якщо так, яким чином? Якщо ні, чому?
- Оцінити міру залучення співробітників ФСС до програмної діяльності партнерів за проектом.
- З'ясувати, чи існують конкретні приклади того, що результати цього проекту позитивно вплинули на покращення

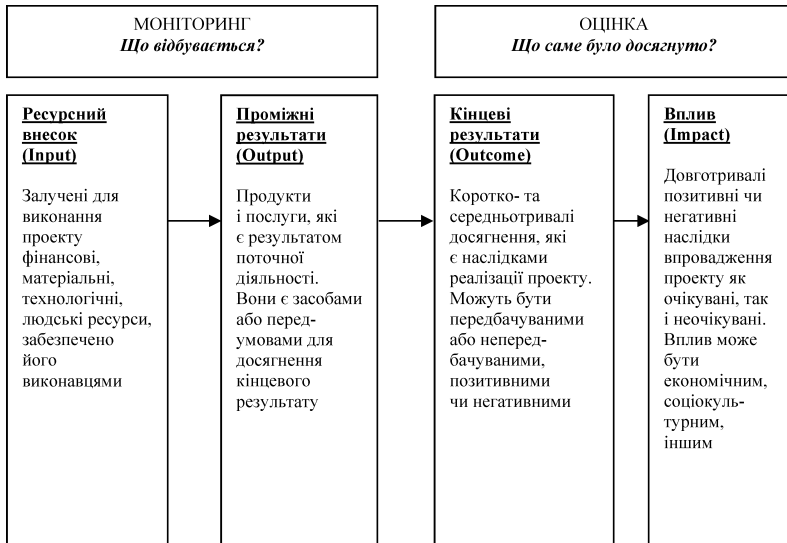
ситуації з підготовкою молоді з інвалідністю до працевлаштування.

- Проаналізувати, чи покращила реалізація проекту співробітництво між громадськими організаціями, органами державної влади та роботодавцями? Якщо так, яким чином? Якщо ні, чому?
- Запропонувати можливі зміни в стратегії реалізації проекту з метою підвищення його ефективності та досягнутих результатів.
- З'ясувати, чи були заходи по проекту достатніми для отримання продуктів, а продукти – для отримання результатів проекту.

Оціночне дослідження проводилось відповідно до рівнів проектних заходів на національному (Київ) і місцевому (Львівська та Луганська області) рівнях.

Методологія

У зв'язку з тим, що проєкт мав на меті покращення якості життя та довгострокового потенціалу для економічного та соціального розвитку молоді з інвалідністю шляхом дотримання права цієї категорії на працю та зайнятість, *оцінка проєкту* була спрямована на з'ясування того, наскільки і яким чином проміжні результати – продукти і послуги – в ході виконання проєктних заходів обумовили досягнення кінцевих результатів: зміни в навичках і поведінці молоді з інвалідністю у сфері професійного навчання, на ринку праці; поведінці роботодавців і спеціалістів, які надають соціальні послуги особам з інвалідністю, тощо, а також у дієвості впливу, тобто збільшенні кількості працевлаштованої молоді з інвалідністю тощо. Отже, в ході оцінки досліджено взаємозв'язок між ресурсним внеском, проміжними і кінцевими результатами, а також впливом проєкту на ситуацію із реалізацією права молоді з інвалідністю на працю та продуктивну зайнятість.

Використана методологія створила можливість підготувати аргументовані висновки стосовно того, що було досягнуто в ході реалізації проекту, наскільки ці досягнення є помітними і сталими, з'ясувати чинники, які забезпечили позитивні досягнення, й водночас проаналізувати причини того, чому в ході проекту не вдалося досягнути всіх намічених цілей. Йдеться про аналіз безпосередньо стратегії проекту, плану з його реалізації, особливостей взаємодії між його учасниками тощо.

Обмеження оцінки

Враховуючи, що оцінка здійснювалася одразу після закінчення дворічної проектної діяльності, дослідження досягнутого впливу є обмеженим. Це пов'язано з тим, що не минуло достатньо часу для прояву довготривалих наслідків впровадження проекту, а саме його впливу на ситуацію із працевлаштуванням молоді з інвалідністю. Особливо це стосується компонента діяльності, що був реалізований Інститутом підготовки кадрів державної служби зайнятості (розробка і впровадження спеціальної навчальної програми для спеціалістів ДСЗ). До цього слід врахувати, що час реалізації проекту припав на період фінансово-економічної кризи, яка вкрай негативно позначилась на національному та регіональних ринках праці, значно звузила їх. Існує і суттєве методологічне обмеження. Проблема полягає у відсутності статистичних даних щодо клієнтів ДЦЗ з інвалідністю, вимушеної незайнятості та працевлаштування людей з інвалідністю за віковими групами. Тому вплив проекту на зайнятість саме молоді з інвалідністю виокремити сьогодні вкрай складно й можливо здебільшого за якісними показниками – експертними оцінками.

Більше можливостей (завдяки існуванню значної кількості наявних даних і прийнятності застосування якісних методів дослідження) було для проведення оцінки проміжних і кінцевих результатів. Проте збір даних щодо зазначених показників обмежувався тим, що реалізація польового етапу оцінки припала на середину літа, тому значна частина молоді, чимало експертів були недоступні через тривалі канікули і відпустки.

Оцінка враховувала регіональні особливості: кінцеві результати і вплив проекту передусім досліджувалися на прикладі Луганської та Львівської областей. Саме порівняльний аналіз, проведений у цих регіонах, дав ключові відповіді про прийнятність, адекватність і ефективність основних заходів задля покращення ситуації з реалізацією права молоді з інвалідністю на регіональних ринках праці, дав відповіді стосовно змін у знаннях, ставленні, навичках і поведінці молоді з інвалідністю щодо пошуку роботи, перебігу працевлаштування, захисту своїх прав на продуктивну зайнятість. На регіональному рівні також проаналізовані чинники, що могли призвести до зазначених вище позитивних змін серед молоді з інвалідністю, зокрема прийнятність та якість навчальних заходів для спеціалістів регіональних ДЦЗ, ЦСССДМ, НПО; організації заходів з працевлаштування осіб з інвалідністю, наприклад ярмарків вакансій; консультацій для роботодавців тощо.

Методика оцінки

Оцінка ґрунтується на даних моніторингу, що здійснювався впродовж реалізації проекту (проектна проміжна і підсумкова звітність, інша документація, результати моніторингового дослідження (2009 р.) і регіональних досліджень (2010 р.)) й водночас передбачала польовий етап (збір додаткової емпіричної інформації від учасників, партнерів, бенефіціаріїв проекту).

На першому етапі оцінки проведені:

- Консультаційна нарада з представниками ФСС з метою уточнення стратегії, плану та особливостей впровадження проекту, визначення остаточної методики оцінки.
- Аналіз проектних документів і звітів, включаючи дані моніторингових досліджень, проміжних і підсумкових звітів регіональних НУО, навчальних матеріалів і видань, підготовлених у ході здійснення проекту, тощо.
- Розробка інструментів оцінки (плани експертних інтерв'ю, сценарії фокус-груп тощо).

На другому етапі оцінки проведені:

- Робоча зустріч з представниками Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості з метою оцінки підготовленої ними навчальної програми, її впровадження в навчальні плани та аналізу попередніх відгуків слухачів, які вже пройшли навчання за програмою.
- Гнучкі інтерв'ю з представниками ДСЗ, ДСССДМ, національних НУО, які опікуються проблемами працевлаштування молоді з інвалідністю, м. Київ (усього 6 інтерв'ю).
- Робочі візити в Луганську (5–7 липня 2010 р.) і Львівську області (12–13 липня 2010 р.) та обговорення з відповідними зацікавленими сторонами.

Під час кожного із регіональних візитів проведено:

- Робочу дискусію з керівником і представниками НУО, які на місцевому рівні впроваджували проект (“АМІ-Схід”, м. Луганськ; Товариство “Зелений хрест”, м. Львів).

- Робочу дискусію з керівником і представниками НУО, які на місцевому рівні проводили моніторингове дослідження з впровадження проекту (ГО “Громадська ініціатива Луганщини”; МБФ “Карітас України”)
- Гнучкі інтерв’ю з членами координаційних рад.
- Гнучкі інтерв’ю з представниками регіональних центрів зайнятості, центрів СССДМ, регіональних НУО, які опікуються проблемами працевлаштування молоді з інвалідністю та брали участь у регіональних проектних заходах.
- Фокус-групові дискусії з:
  - тренерами, які були підготовлені в ході проекту та в подальшому проводили навчання молоді з інвалідністю (м. Луганськ);
  - молоддю з інвалідністю – учасниками тренінгів (м. Луганськ, м. Дрогобич);
  - батьками молоді, яка брала участь у навчальних заходах (м. Луганськ, м. Дрогобич).

Отже, під час польового етапу дослідження проведено:

- 6 національних і регіональних робочих дискусій і зустрічей;
- 24 експертних гнучких інтерв’ю;
- 6 фокус-груп.

На третьому етапі оцінки проведені:

- Систематизація, узагальнення і первинний аналіз даних.
- Робоча зустріч із представниками ФСЄ для обговорення перших результатів оцінки, висновків і рекомендацій.
- Доопрацювання аналітичного звіту, висновків і рекомендацій.

1. Розробка інструментів для моніторингу дотримання права на працю молоді з інвалідністю та його проведення

Реалізація проекту почалася з проведення соціального дослідження, метою якого стали розробка інструментів для моніторингу дотримання права молоді з інвалідністю на працю та продуктивну зайнятість, його пілотаж, проведення ситуаційного аналізу, оприлюднення отриманих результатів перед громадськістю на національному і регіональному рівнях.

Зазначена діяльність цілком була виправдана, адже спеціальних досліджень, спрямованих на оцінку реалізації національної політики стосовно зайнятості людей з обмеженими можливостями саме у сфері праці та зайнятості, на цей час не було. Аналіз ситуації набув особливої актуальності, адже протягом останнього десятиліття у цій сфері відбулися суттєві зміни. Нині йдеться про поступовий відхід від прямого державного патерналізму (“медична” модель) до соціальної моделі сприяння зайнятості осіб з інвалідністю. Це передбачає розвиток їх економічної активності на відкритому ринку праці, поступове збільшення можливостей для працевлаштування на звичайних, зменшення кількості працюючих на спеціалізованих підприємствах, підвищення конкурентоспроможності осіб з інвалідністю через розширення доступу до професійної освіти, додаткової підготовки і перепідготовки. Молоді люди з інвалідністю у віці до 35 років, враховуючи особливості вікової ментальності, рівень і якість їх освіти, є найбільш перспективними серед уразливих груп для інтеграції у відкритий ринок праці та водночас потребують суттєвого посилення уваги до проблем їх зайнятості.

Проте органи державної статистики не збирають дані щодо кількості осіб з особливими потребами в Україні за віковими групами. Усі дані щодо послуг, наданих службами зайнятості інвалідам, накопичуються і систематизуються, виходячи із загальної чисельності людей з обмеженими можливостями, у т.ч. тих, які вже досягли непрацездатного віку. Це унеможливує аналіз рівня та інших показників зайнятості молодих осіб з інвалідністю на основі даних

Держкомстату. Дуже складно зробити прогностичні оцінки виходу на ринок праці молоді з інвалідністю за роками й відповідно розрахувати її потреби в обсязі профорієнтаційних послуг, профнавчання, адаптованих робочих місцях, соціальному супроводі тощо, адже невідомі точні дані про підлітків з інвалідністю за їх роками народження та різновидом вад. Бракує і необхідних баз даних у третьому секторі – серед громадських організацій інвалідів.

До початку дослідження не проводився аналіз чинного законодавства в частині, що стосується нормативних перепон, обмежень і протиріч, які знижують дієвість існуючих механізмів захисту інтересів молоді з особливими потребами на ринку праці.

Актуальність проведення соціального дослідження пояснюється також браком достовірних даних про ключові послуги, які надаються різними установами молоді з інвалідністю, та відповідність цих послуг потребам сучасної молоді.

І хоча концепція та основний план реалізації проекту вже були визначені до його початку, від результатів дослідження певною мірою залежали зміст проектної діяльності та форми її реалізації на національному і регіональному рівнях.

Проміжні результати

Основним виконавцем дослідження стала ГО “Аналітичний центр “Соціоконсалтинг”, яка залучила до розробки інструментів моніторингу та аналітичної роботи спеціалістів у галузі права, психології та педагогіки, які водночас мають практичний досвід роботи з молодими людьми з особливими потребами.

Для проведення об’єктивної та повної оцінки ситуації авторами застосований комплексний підхід, що поєднав кабінетний аналіз, джерелами для якого слугували різноманітні нормативно-правові документи, включаючи державні та регіональні програми зайнятості, економіко-статистичний аналіз, соціологічні кількісні та якісні методи дослідження, а саме:

1. Вивчення випадків (кейс-стаді) працевлаштування молоді з особливими потребами. *Всього було проведено 8 кейс-стаді, по 4 в кожній із областей.*

2. Структуровані інтерв'ю з молодими людьми з інвалідністю. У кожній області, обраній для дослідження, було опитано по 200 респондентів, разом – 400. Вибірка – представницька для осіб віком 15–35 років, які мають особливі потреби, квотна за типом поселення, віковими підгрупами, статтю. Відбір респондентів здійснювався за місцем їх проживання, навчання або роботи. Методика опитування – індивідуальне інтерв'ю („віч-на-віч”) з використанням карток.
3. Гнучкі інтерв'ю з:
  - роботодавцями, які створили робочі місця та наймають молодих людей з особливими потребами;
  - працівниками державних установ і закладів (державної служби зайнятості, центрів СССДМ, Фонду соціально-го захисту інвалідів);
  - представниками профільних неурядових організацій.

Загальна кількість гнучких експертних інтерв'ю – 34.

Польовий етап пройшов у Луганській та Львівській областях.

У ході дослідження було розроблено та апробовано інструментарій для запровадження моніторингу дотримання права молоді з інвалідністю на працю та продуктивну зайнятість. За цим інструментарієм проведено збір емпіричних даних і їх подальший аналіз. У підсумку підготовлено та видано монографію “Дотримання прав на працю та зайнятість молоді з особливими потребами в Луганській та Львівській областях”.

Інструментарій та монографія пройшли професійну експертизу і рекомендовані до друку вченою радою Академії праці та соціальних відносин Федерації профспілок України. Цільовою аудиторією зазначених науково-практичних матеріалів визначено осіб, які приймають рішення у сфері надання послуг з працевлаштування молодих людей з особливими потребами та дотримання їхніх прав, співробітників ДЦЗ, ФСЗІ, соціальних працівників державних закладів і громадських організацій інвалідів та ін.

Результати дослідження були представлені громадськості у травні 2009 р. у формі засідань “круглих столів” на національному

(м. Київ) та регіональному (мм. Львів, Луганськ) рівнях. Завдяки представництву під час зазначених заходів ключових партнерів проекту навколо представлених результатів виникали жваві дискусії, корисні для вдосконалення розроблених практичних рекомендацій щодо покращення ситуації із зайнятістю молоді, завдань і можливостей у цієї царині регіональних координаторів. Важливим є той факт, що активну участь в обговоренні взяли представники національної та місцевих громадських організацій інвалідів, органів державної влади, зокрема спеціалісти Державної служби зайнятості, Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді. Завдяки компетентному та доброзичливому веденню засідань “круглих столів” представниками Фонду Східна Європа дискусії виявились цікавими і конструктивними. Усі учасники “круглих столів” отримали монографію з результатами дослідження. Видання також було розповсюджено серед національних учасників (ДСССДМ, ДСЗ тощо) та залучених до проекту регіональних організацій, установ, закладів.

Проведені заходи могли б набути більшої авторитетності за умов активної участі осіб, які приймають рішення щодо змін у соціальній політиці, особливо що стосується професійної реабілітації, навчання, сприяння зайнятості молоді з інвалідністю. Було б дуже корисно, якщо б на засіданні “круглого столу”, що проходило у Києві, були присутні народні депутати з профільного комітету, представники керівного складу Міністерства праці та соціального захисту України, Міністерства освіти та науки, ДСЗ, ДСССДМ, ФСЗІ, Федерації профспілок України, Федерації підприємців та роботодавців України тощо. Відсутні були особи, які приймають рішення, й під час проведення “круглих столів” у регіонах.

Кінцеві результати

Викладені в монографії результати дослідження та практичні рекомендації були враховані при розробці детального плану реалізації проекту його менеджерами (співробітниками ФСС). Ознайомлення з аналітичними матеріалами було корисним і для авторських колективів, які працювали над розробкою навчальних і аналітичних матеріалів.

Відносно менш корисними виявились розроблені рекомендації для регіональних координаторів, адже значною мірою ці рекомендації орієнтовані на національний рівень у частині, що стосується чинного законодавства та інституціональних зрушень. Авторами дослідження пропонувалося внести низку змін, спрямованих на вдосконалення Кодексу законів України про працю, Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів”, відповідних постанов Кабінету Міністрів України. Розроблені зміни спрямовані на закріплення права молодих осіб з інвалідністю, які закінчили навчальні заклади та здобули професійну освіту, на перше робоче місце з гарантованим виключенням можливості їх звільнення протягом певного часу тощо. Проте реалізація зазначених рекомендацій можлива лише за умов активного їх лобювання народними депутатами або вищими органами виконавчої влади.

Більшу практичну значущість мали рекомендації, спрямовані на зміцнення потенціалу організацій, які працюють з інвалідами, та покращення взаємодії між ними. Серед іншого пропонувалося створення регіональних консультативних рад із числа представників органів місцевого самоврядування, виконавчої влади та неурядових спеціалізованих організацій як координуючих органів з питань працевлаштування молодих людей з інвалідністю. Це завдання було реалізовано регіональними координаторами проекту.

Деякі рекомендації дослідження можливо реалізувати за умов додаткового бюджетного фінансування, що не вбачається можливим через труднощі, пов’язані з фінансово-економічною кризою і великим дефіцитом національного бюджету. Важко буде знайти під впровадження багатьох запропонованих заходів недержавну донорську підтримку, адже переважно йдеться про виконання державних зобов’язань перед своїми громадянами, як, наприклад, забезпечення технічної доступності сайту ДЦЗ і його місцевих центрів для осіб, які мають слабкий зір, або незрячих тощо.

У ході реалізації проекту виявлено певні обмеження щодо застосування інструментарію моніторингу дотримання права на працю. Вони стосуються як досить серйозних професійних і технічних вимог до виконавця цього моніторингу (наявність спеціалістів із соціо-

логічною освітою, які володіють належними навичками проведення кількісного та якісного соціологічного дослідження, мають відповідні програмні пакети обробки емпіричних даних (OCA або SPSS), розгалужену мережу інтерв'юєрів, які обізнані із особливостями спілкування з людьми, які мають інвалідність, тощо), так і потребують чималого фінансового забезпечення. Водночас підготовлений інструментарій нескладно адаптувати до обмежених можливостей місцевих громадських організацій за умов надання технічного сприяння з боку основного виконавця дослідження або іншої спеціалізованої на проведенні соціологічних досліджень організації/установи.

Вплив

Вплив цього компонента проекту дуже складно оцінити в кількісному вимірі, адже для цього необхідно провести велике експертне опитування щодо змін в обізнаності та ставленні представників державних органів, бюджетних закладів, НУО до проблеми дотримання права на працю та зайнятості осіб з інвалідністю. Проте, за якісними оцінками, усі спеціалісти, ознайомлені із результатами моніторингу, стали краще уявляти загальну ситуацію щодо потреб і проблем молодих людей з особливими потребами, які бажають працювати, й, виходячи із цього, розуміти сучасні стратегічні питання вдосконалення соціальної політики, зокрема в частині, що стосується соціального захисту і дотримання прав на працю та продуктивну зайнятості людей з інвалідністю.

2. Розвиток організаційного та програмного потенціалу організацій задля забезпечення права на працю молоді з інвалідністю

Реалізація мети проекту – покращення якості життя і потенціалу молоді з інвалідністю шляхом дотримання її права на працю – не можлива без розширення кола надавачів послуг із сприяння працевлаштуванню зазначеній категорії, перегляду спектру та підвищення якості соціальних послуг, які ними надаються. В Україні чимало установ, закладів та організацій включені до системи надання людям з інвалідністю послуг з профорієнтації, професійного навчання, професійної освіти, працевлаштування, інформаційного забезпечення та правових консультацій про можливості, умови працевлаштування та трудової зайнятості осіб з інвалідністю. Серед них: Державна служба зайнятості (як провідний надавач таких послуг усім категоріям незайнятого населення, в тому числі молоді з інвалідністю), Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості, Всеукраїнський та регіональні центри професійної (або трудової, медико-соціальної й професійної) реабілітації, молодіжні центри зайнятості, регіональні громадські організації інвалідів, більшість з яких увійшли до Національної асамблеї інвалідів України, інші виконавчі органи місцевої влади, спеціалізовані навчальні заклади.

Попри чималий перелік державних і недержавних установ, закладів і організацій, які опікуються захистом права молоді з інвалідністю на працю, вільний доступ представників цільової групи до доброякісних послуг є вкрай обмеженим. Це пов'язано з відносно коротким (як для України) проміжком часу від прийняття доповнень і змін до чинної нормативно-правової бази, згідно з якими в осіб з інвалідністю значно розширились мотивація та можливості щодо працевлаштування, у тому числі в умовах відкритого ринку праці. Проблема полягає і в тому, що зазначені вище надавачі соціальних послуг ще не встигли (з багатьох причин) переорієнтувати свою діяльність відповідно до сучасних потреб представників цільової групи. Саме тому

покращення організаційного та програмного потенціалу організацій, які забезпечують право на зайнятість молоді з інвалідністю, виявилось надзвичайно актуальним завданням, від вирішення якого залежало отримання значущих результатів за всіма складовими проекту.

Діяльність за цим напрямом була реалізована на двох рівнях: національному та регіональному.

Проміжні результати

На національному рівні проміжними результатами проекту є:

- підготовлена авторським колективом у складі Ю. Маршавін, Д. Маршавін, М. Судаков, Л. Бондарчук і затверджена Інститутом підготовки кадрів державної служби зайнятості навчальна програма “Працевлаштування молоді з інвалідністю” для спеціалістів ДЦЗ (як основного надавача послуг з працевлаштування для осіб з інвалідністю), а також органів державної влади, профспілкових організацій, НУО, організацій роботодавців, студентів та ін. Метою програми є сприяння покращенню якості послуг з працевлаштування за рахунок підвищення рівня обізнаності фахівців, які займаються питаннями працевлаштування зазначеної категорії населення;

“Усіх спеціалістів цікавить відповідь на одне запитання: Прийшов клієнт з інвалідністю. Що з ним робити?” (авторський колектив підручника).

- відповідно до програми підготовлено і видано накладом 1500 примірників посібник “Працевлаштування молоді з інвалідністю”, який розроблений в Україні вперше і відповідає меті проекту, може слугувати практичним інструментом при вирішенні питань працевлаштування молодих людей з інвалідністю;

“Цей підручник дуже потрібен у роботі” (регіональний експерт, м. Львів).

- підготовлено “Технологію надання соціальних послуг молоді з інвалідністю в центрах зайнятості”, що сприятиме кращій поінформованості співробітників центрів зайнятості з питань працевлаштування саме молоді з інвалідністю.

Зазначені навчальні матеріали розкривають особливості мотивації до праці молодих людей з інвалідністю, сприяння їх адаптації на робочому місці, визначають порядок розробки індивідуальної програми працевлаштування, а також містять практичні поради щодо врахування особливостей цієї категорії осіб при облаштуванні центрів зайнятості, підборі для них вакансій, організації взаємодії із соціальними партнерами, в тому числі з роботодавцями, у вирішенні питань працевлаштування.

Підвищення рівня обізнаності спеціалістів центрів зайнятості щодо особливостей працевлаштування молоді з інвалідністю згідно з розробленою навчальною програмою може відбуватися за рахунок:

- визначення особливостей категорії “молоді з інвалідністю” та врахування їх при здійсненні профорієнтації (шляхом врахування санітарно-гігієнічних чинників, допустимого фізичного та інтелектуального навантаження, ступеня нервово-психологічного напруження, часу роботи та відпочинку, робочої пози, психофізіологічних чинників, форми організації праці, транспортної доступності); професійного навчання (шляхом формування спеціалізованих навчальних груп чисельністю 5–10 осіб з інвалідністю для навчання у звичайних навчальних закладах); організації робочих місць як у звичайних виробничих умовах, так і в спеціально створених умовах з акцентом на заходах адаптації робочого місця до особливих потреб цієї категорії;
- визначення концептуальних засад процесу працевлаштування людей з інвалідністю та характеру основних існуючих при цьому проблем; розроблення системи заходів державної служби зайнятості щодо сприяння працевлаштуванню саме молоді з інвалідністю;
- аналізу вітчизняної законодавчої бази з питань працевлаштування людей з інвалідністю з наданням пояснень, розкриттям понятійного апарату;
- розробки механізму співпраці соціальних партнерів у вирішенні питань працевлаштування молодих людей з інвалідністю, в тому числі за участю МСЕ, Фонду соціального

захисту інвалідів, Фонду страхування від нещасних випадків на виробництві, центрів професійної реабілітації інвалідів, органів державної влади, органів соціального захисту, роботодавців, громадських організацій, засобів масової інформації та ін.;

- розробки механізму моніторингу стану зайнятості молодих осіб з інвалідністю на основі інформації з єдиного банку даних інвалідів, інформації центрів зайнятості, соціологічних опитувань;
- розробки методів і напрямів роботи з роботодавцями щодо працевлаштування молоді з інвалідністю (в тому числі проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з роботодавцями, підбір кандидатів на вакансії з числа молоді з інвалідністю, сприяння пристосуванню робочого місця до потреб працівника, подальша взаємодія з роботодавцем після факту працевлаштування людини з інвалідністю);
- підвищення мотивації до трудової діяльності молоді з інвалідністю, в тому числі з наведенням конкретних прикладів успішного працевлаштування молодих інвалідів;
- практичних порад співробітникам центрів зайнятості стосовно спілкування, загальних правил поведінки з категорією молодих осіб з інвалідністю.

Попри актуальність, змістовність, практичну значущість навчальних матеріалів, зауваження викликає надто великий обсяг підручника, переваженість теоретико-методологічними аспектами. Це робить його не вельми зручним для щоденного користування при вирішенні співробітниками центрів зайнятості практичних питань роботи з молодими інвалідами. Вочевидь, ці навчальні матеріали передусім орієнтовані на студентську аудиторію, яка лише здобуває відповідну спеціальність. А для практиків було б більш корисною підготовка невеличкого довідника у форматі: запитання/проблема – відповідь або порада.

Іншим проблемним моментом із впровадження нової навчальної програми є те, що перелік послуг з працевлаштування молоді з інвалідністю, які надаються центрами зайнятості в Україні, визна-

чається законодавчо і не може бути розширений додатковими послугами, крім тих, які надаються їм з 2007 р.

“Перелік послуг стандартний і визначається законом, нормативними актами. Наприклад, психологічна допомога. Вона потрібна, але її надавати не маємо права. Ресурси, розподіл часу – усе це під ці послуги. А от якість цих послуг може бути різна” (авторський колектив підручника).

Водночас, завдяки засвоєнню нової навчальної програми можна помітно вдосконалити зазначені у чинному переліку послуги спеціалістів ДСЗ з працевлаштування молоді з інвалідністю, роблячи акцент на підвищенні їх якості. При цьому йдеться про:

- інформаційні послуги, спрямовані на підвищення мотивації до трудової зайнятості, в тому числі до самозайнятості, молоді з інвалідністю через цільові бесіди (семінари), спеціальні вправи та завдання;
- проведення співбесід з роботодавцями через розкриття їм переваг від працевлаштування (економії на санкціях і податках з конкретними розрахунками, окреслення соціального та економічного ефекту, покращення іміджу підприємства від факту працевлаштування молоді особи з інвалідністю як доказу соціальної відповідальності роботодавця);
- підтримування тісного контакту з роботодавцем і молоді людиною з інвалідністю (з заповненням відповідної карти) після фактичного її працевлаштування з метою відстеження ситуації та надання консультативно-практичної допомоги роботодавцю та людині з інвалідністю в її адаптації на робочому місці, поступовому і безболісному входженні в колектив;
- участь у розробці індивідуальної програми працевлаштування на основі рекомендацій МСЕК і підтверженої документально професійно-кваліфікаційної характеристики працівника для визначення найкоротшого та найефективнішого шляху працевлаштування молоді з інвалідністю за напрямками: професійна орієнтація, професійне навчання, працевлаштування на підходящу роботу;

- надання практичних рекомендацій у питаннях особливостей спілкування з людьми з інвалідністю в залежності від нозології інвалідності;
- розробка анкети для надання більш повної якісної характеристики молоді з інвалідністю, яка звертається до центрів зайнятості;
- проведення інтерактивного заняття (семінару) з двох занять по 1,5–2 години для підвищення мотивації до праці молодих людей з інвалідністю;
- проведення семінарського заняття з роботодавцем “Сприяння зайнятості молодих людей з інвалідністю та забезпечення гідної оплати їхньої праці”, розрахованого на 1,5–2 години.

Дискусійним на сьогодні залишається питання кадрового забезпечення центрів зайнятості за напрямом: працевлаштування людей з інвалідністю. Це пов'язано із наявністю особливих потреб у зазначеній категорії та додатковими функціональними обов'язками фахівців, які надають їй відповідні послуги. У навчальному посібнику визначено, що працювати з молоддю з інвалідністю можуть лише “компетентні спеціалісти, які знають її особливості, розуміються на специфічних проблемах людей з інвалідністю”. Водночас ці спеціалісти опікуються питаннями зайнятості всіх інших категорій безробітних, тобто чинний штатний розклад ДЦЗ не передбачає виділення окремого спеціаліста для роботи з цією категорією.

“В ідеалі потрібно створювати окрему систему допомоги з працевлаштування для неповносправних. В Україні півтора мільйона інвалідів працездатного віку, з них половина не працює. Якщо усі вони придуть у центри зайнятості, кількість безробітних збільшиться в 2–3 рази. Залишається навчати спеціалістів з працевлаштування для роботи із цією категорією населення” (авторський колектив підручника).

Зазначений чинник може стати певною перешкодою в досягненні максимального результату за цим напрямом проекту.

До проміжних результатів на національному рівні можна також віднести заходи, реалізовані Фондом Східна Європа спільно

з Державною соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді. Передусім йдеться про проведення у м. Києві II Всеукраїнського фестивалю соціальних проєктів. Під час цього заходу 7 грудня 2009 р. було презентовано 50 найкращих соціальних проєктів, які втілювалися в життя протягом 2009 р. або їх реалізацію заплановано на 2010 р. Частина з цих проєктів спрямована на ефективне розв'язання конкретних соціальних проблем дітей та молоді з інвалідністю. Учасники фестивалю, більшість з яких склали представники НУО і соціальні працівники центрів СССДМ, змогли ознайомитися з ідеями щодо запровадження таких проєктів, новими соціальними технологіями, що застосовуються впродовж їх реалізації, обмінятися досвідом з надання соціальних послуг представникам окремих уразливих груп, налагодити партнерські зв'язки тощо.

Розвитку організаційного та програмного потенціалу організацій – надавачів соціальних послуг, які брали участь у фестивалі, сприяло розповсюдження посібників і довідкових видань, підготовлених в межах проєкту “Кожен має право на працю: партнерства задля покращення можливостей для зайнятості молоді з особливими потребами”, а також проведення під час фестивалю майстер-класу “Залучення додаткових ресурсів для соціальних програм, або як побудувати ефективну співпрацю з донорськими організаціями”. Його фасилітатором виступив виконавчий директор ФСЄ Віктор Лях.

Окрім вищезазначеного представники ДСССДМ брали активну участь у координації проєкту на національному рівні, супервізії його окремих заходів у регіонах, розповсюдженні посібників і довідкових видань серед співробітників центрів СССДМ, які надають соціальні послуги молоді з інвалідністю тощо.

На регіональному рівні проміжними результатами проєкту є:

- Проведення за розробленою навчальною програмою 8 одноденних семінарів зі спеціалістами центрів зайнятості Луганської та Львівської областей, відділів профорієнтації та взаємодії з роботодавцями, в яких взяли участь 128 спеціалістів з питань профорієнтації та взаємодії з роботодавцем (по 32 спеціалісти кожної спеціалізації в кожній області), а також

проведені семінари зі спеціалістами відділів організації сприяння працевлаштуванню (всього з обох регіонів 64 особи).

- Інформування співробітників центрів зайнятості про особливості облаштування центрів зайнятості відповідно до потреб людей з інвалідністю, у тому числі пандусами, кнопками виклику та іншими пристосуваннями, привернення їхньої уваги до необхідності додержання державних стандартів при обладнанні таких пристосувань. Про актуальність цієї проблеми зазначили під час інтерв'ю багато експертів: керівники “АМІ-Схід”, Товариства “Зелений хрест”, автори навчального посібника тощо.

“Майже усі центри зайнятості обладнані пандусами, але багато з них робилися без дотримання нормативів. У сучасно обладнаному Київському міському центрі зайнятості пандус зроблений, але людина на візку піднятися по ньому не може, надто крутий” (представник Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості).

Навчання керівників і працівників місцевих громадських організацій, що працюють з інвалідами, під час тренінгів, які проводились національними і регіональними тренерами з таких питань:

- Підготовка проектних пропозицій, ефективного пошуку фінансування для їх реалізації, покращення правової культури в частині захисту прав людей із інвалідністю, формування навичок роботи в команді. У Львові було організовано 4 тренінги, у Луганській області – 3, в яких взяло участь відповідно 60 і 125 осіб – представників місцевих НУО, всього 185.
- Розвиток лідерських якостей та управління соціальними проектами у Львові за участю представників 22 НУО.
- Соціальне партнерство і професійний консалтинг. Важливою обставиною є те, що в цих тренінгах брали участь представники НУО разом із представниками виконавчих органів місцевої влади, об'єднань роботодавців, МСЕК, журналісти (по 2 тренінги в кожному з регіонів). У Луганську цей тренінг став початком налагодження ефективної взаємодії

між основними соціальними партнерами (детальніше див. розд. 4).

- Підготовка тренерів по курсу “Профорієнтація молоді з інвалідністю”. Більшість із підготовлених тренерів – це представники місцевих НУО, Львівська область – 20 осіб, Луганська – 40 (детальніше див. розд. 3).
- Організація регіонального моніторингу реалізації права на роботу і працевлаштування. Тренінг проводився спеціалістами АЦ “Соціоконсалтинг” (основного виконавця проекту із проведення моніторингу) і був спрямований на засвоєння працівниками місцевих НУО (“Тромадська ініціатива Луганщини”, “АМІ-Схід”, м. Луганськ, “Карітас”, м. Львів) методології та методики соціального дослідження на прикладі оцінки діяльності регіональних координаторів із сприяння працевлаштуванню молоді з інвалідністю.

Завдяки цим заходам регіональним координаторам вдалось залучити багато представників місцевих громадських організацій інвалідів до вирішення інших завдань проекту, мотивувати ці НУО розширити перелік соціальних послуг, які вони надають своїм клієнтам, передусім за рахунок проведення навчальних тренінгів для молоді з інвалідністю з питань профорієнтації, надання індивідуальних консультацій щодо механізмів захисту права на працю, активних заходів із сприяння професійної реабілітації та працевлаштування своїх клієнтів. Під час гнучких інтерв'ю представники місцевих НУО, залучених до реалізації проекту, підкреслювали, що до участі в ньому їх зусилля концентрувалися навколо організації медико-соціальної реабілітації осіб з інвалідністю, а питання профорієнтації та сприяння працевлаштуванню залишались поза належною увагою цих організацій.

“Для нас така робота нова. Але вона потрібна нам і молодим людям, які до нас приходять” (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

“Можна сказати, що з цим проектом новими активними партнерами у питаннях працевлаштування стали громадські організації інвалідів. До цього часу вони

майже не брали участь у цьому процесі. Зараз ситуація значно покращилась” (регіональний експерт, член РСП, м. Львів).

Додатковим ресурсом у посиленні потенціалу НУО – регіональних координаторів проекту стало залучення міжнародної волонтерської допомоги. Так, за підтримки колективу МБО “Фонд Східна Європа” в Луганську з 2010 р. працює доброволець Корпусу Миру Керолайн Маккензі, яка опікується розвитком потенціалу НУО, бере всебічну участь у всіх проектних заходах організації, допомагає у фандрайзингу, веде діловий клуб для дорослих і неповнолітніх клієнтів “АМІ-Схід” тощо. До діяльності Товариства “Зелений хрест” упродовж року залучались волонтери із Польщі – молоді дівчата, які мають інвалідність.

За даними регіональних координаторів, до реалізації заходів Проекту було залучено та зміцнено потенціал 70 неурядових організацій у Луганській і 17 – Львівській областях.

Кінцеві результати

Короткостроковими наслідками діяльності за цим напрямом проекту на **національному рівні** є:

- введення підготовленої Інститутом підготовки кадрів державної служби зайнятості навчальної програми в навчальний курс для підготовки студентів в рамках одержання вищої освіти за спеціальністю “соціальна робота” для забезпечення навичками роботи з цією категорією населення;
- введення навчального модуля з працевлаштування осіб з інвалідністю для підвищення кваліфікації співробітників центрів зайнятості в Інституті підготовки кадрів державної служби зайнятості;

“Ця програма зробила три дуже важливі речі. По-перше, вона привернула увагу спеціалістів Інституту до проблеми працевлаштування молоді з інвалідністю. По-друге, вперше в Україні розроблені методологічні засади працевлаштування цієї категорії. Це посібник.

І такого посібника нема в жодній країні колишнього Радянського Союзу. По-третє, привернула увагу спеціалістів, які приїждять до нас на навчання” (авторський колектив підручника).

Результат був би більш значущим, якщо б аналогічні навчальні програми були введені у навчальні курси підготовки за спеціальністю “соціальна робота” інших вищих навчальних закладів. Але для цього потрібна зацікавленість МОН України та відповідні нормативно-правові рішення.

Щодо регіонального рівня реалізації проекту, то слід зазначити передусім такі наслідки:

- Покращення інформаційного забезпечення співробітників центрів зайнятості, зростання їх обізнаності з питань працевлаштування молоді з інвалідністю через засвоєння матеріалів посібника, участі в семінарах, тренінгах та інших проектних заходах.

Про це свідчать результати апробації “Технології надання соціальних послуг молоді з інвалідністю в центрах зайнятості” та оцінка ефективності тренінг-семінарів, проведених Інститутом підготовки кадрів державної служби зайнятості.

Підвищення обізнаності співробітників центрів зайнятості з питань працевлаштування молоді з інвалідністю доводять результати порівняння вхідного та вихідного тестування за допомогою показників: збільшення правильних відповідей на запитання тестів по всій цільовій групі та окремо по темах.

Порівняння результатів тестування слухачів свідчить, що в Луганську приріст правильних відповідей на тести спостерігався за темами: “Партнери” – збільшення на 26% (з 74% на вхідному до 100% правильних відповідей на вихідному тестуванні), “Мотивація” – на 7% (з 58% до 65%), “Самозайнятість” – на 3% (з 58% до 61%). У Львові кількість правильних відповідей на запитання тестів збільшилась за темами: “Адаптація” – на 46% (з 13% при вхідному тестуванні до 59% при вихідному), “Самозайнятість” – 38% (з 31% до 77%), “Мотивація” – 21% (з 41% до 62%), “Система заходів ДСЗУ – 2% (з 54% до 56%).

У цілому можна погодитися з ключовими висновками тренерів, які й проводили оцінку своїх семінарів, про їх результативність і відносно кращу динаміку засвоєння знань співробітниками центрів зайнятості Львівської області в порівнянні з Луганською. Адже загальногруповий показник правильних відповідей щодо прав інвалідів на працю та зайнятість збільшився у Львові на 16% проти 11% у Луганську. Водночас варто зазначити про відносно вищий базовий рівень знань луганських слухачів.

До кінцевих результатів проекту за зазначеним напрямом слід також додати:

- Зміцнення організаційного потенціалу неурядових організацій за рахунок підготовлених соціальних працівників місцевих НУО та їх волонтерів із числа молоді з інвалідністю, яка проходила навчання під час тренінгів. Серед них, зокрема, зазначимо Анастасію Самаріну, 18 років, м. Дрогобич, Сергія Летучого, 23 роки, м. Слов'янськ. Ці студенти після участі в тренінгах висловили бажання спробувати себе в ролі асистентів тренерів, пізніше – стали проводити самостійно окремі заняття і консультації для молоді з інвалідністю. Під час ФГД щодо цих волонтерів були отримані схвальні відгуки як від молоді, так і дорослих тренерів;
- Покращення програмного потенціалу неурядових організацій через їх залучення до реалізації заходів, підтримки самоорганізації та реєстрації нових ГОІ, обміну досвідом, розробки нових соціальних проєктів і їх успішного фандрайзінгу. Наприклад, нині “АМІ-Схід” підтримує місцеві ініціативні групи, які намагаються створити і зареєструвати в Луганській області громадські організації інвалідів для захисту прав людей з важкими формами інвалідності, а саме: батьків дітей, хворих на фенілкетонурию; дітей-інвалідів, які перенесли оперування з пересадки внутрішніх органів; молодих інвалідів м. Рубіжне з метою соціальної адаптації, профорієнтації та інтеграції людей з обмеженими можливостями в громаду. У Львівській області завдяки залученню до проєктних заходів НУО “Надія” (м. Дрого-

бич), отримала малий грант на відкриття ресурсного центру, орієнтованого на профорієнтаційні та профреабілітаційні потреби місцевих молодих людей з інвалідністю, їх додаткове навчання навичкам роботи на ПК, надання індивідуальних правових і психологічних послуг тощо. У Львові наприкінці проекту було організовано “творчу майстерню”: зустріч тренерів, які працювали впродовж проекту із молоддю, задля обговорення практичних питань щодо вдосконалення навчальної програми “Профорієнтація молоді з інвалідністю”, обміну досвідом із організації тренінгу та викладання окремих розділів програми.

- Розроблені пропозиції щодо профорієнтаційної роботи в школах-інтернатах, сприяння самозайнятості людей з інвалідністю, удосконалення співпраці між центрами зайнятості та МСЕКами, удосконалення інформаційно-методичної роботи з роботодавцями. Із зазначеними пропозиціями ознайомлені усі зацікавлені сторони, але найбільш зацікавленою аудиторією залишаються представники спеціалізованих НУО.
- Розроблені співробітниками центрів зайнятості пропозиції щодо удосконалення підручника “Працевлаштування молоді з інвалідністю” (поглиблення окремих розділів, доповнення новими важливими темами, наприклад, з питань відкриття власної справи молоддю з інвалідністю, умов призначення пенсій по інвалідності), покращення роботи центрів зайнятості у наданні послуг молоді з інвалідністю, покращення ситуації із зайнятістю взагалі. Проте подальше вдосконалення підручника можливе за умов додаткового фінансування.
- Поступова зміна ставлення представників ДЦЗ, ДСССДМ, державних органів, роботодавців, місцевих НУО, які брали участь у проектних заходах, до питань зайнятості та працевлаштування молоді з інвалідністю, розуміння ними актуальності та суспільної значущості проблеми забезпечення працею молоді з інвалідністю та своєї ролі в цьому процесі.

“Під час тренінгу [із соціального партнерства], за висловами учасників, вони відчували на “власній” шкірі необхідність для молоді з інвалідністю мати роботу, причому не лише для покращення матеріального становища, а й задля комунікації та адаптації...” (регіональний експерт, м. Луганськ).

“До того проекту центри зайнятості були слабкі у вирішенні питань працевлаштування інвалідів” (регіональний експерт, м. Львів).

- Усвідомлення зацікавленими партнерами (НУО, державними соціальними установами) необхідності створення єдиного банку даних людей з інвалідністю з інформацією про якісний та кількісний склад вказаних осіб, їхні потреби, в тому числі у сфері праці.

“Повинна бути одна провідна ГОІ, яка знає про всіх людей з інвалідністю, про усі організації, які надають їм послуги. А зараз існує десятки невеличких автономних організацій, які вкрай мало знають про людей з інвалідністю” (регіональний експерт, м. Луганськ).
“Такий банк повинен бути. І вести його може громадська організація інвалідів. Вони більше за всіх знають про людей з обмеженнями” (регіональний експерт, член ОКР, м. Львів).

- Послаблення ментальних бар’єрів у спеціалістів МСЕК щодо доцільності та можливості працевлаштування молодих людей з інвалідністю як наслідок участі цих спеціалістів у навчальних і інформаційних проектних заходах, більш активної співпраці із підготовленими працівниками НУО.

Вплив

Кількісний вплив виражений у поступовому збільшенні на регіональному рівні числа надавачів соціальних послуг, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності молоді з інвалідністю на ринку праці, сприяння її працевлаштуванню, створення можливостей для розширення спектру та підвищення якості зазначених послуг й, відповідно, збільшення чисельності працевлаштованої молоді.

Важливим якісним впливом проєкту на найближчу перспективу можна вважати:

- привернення уваги суспільства до проблем молодих людей з інвалідністю та поступова зміна його ставлення до питань зайнятості вказаної категорії населення;
- підвищення авторитету громадських організацій серед усіх надавачів соціальних послуг та їх провідної ролі у задоволенні потреб молодих інвалідів щодо якісних і доступних послуг з профорієнтації та працевлаштування молоді з інвалідністю на місцевому рівні;
- підвищення організаційного потенціалу служби зайнятості як основного надавача послуг з працевлаштування;
- розширення кола надавачів доброякісних соціальних послуг передусім за рахунок підготовлених соціальних працівників співробітників центрів СССДМ, територіальних центрів, викладачів навчальних закладів тощо.

3. Доступ молоді з інвалідністю до доброякісних послуг зі сприяння зайнятості та працевлаштування

Одне із ключових завдань проекту полягало в посиленні трудового потенціалу молоді з інвалідністю. Його вирішення передбачало розробку навчальної програми і методичних матеріалів для спеціалістів соціальної сфери, підготовку за цією програмою команд регіональних тренерів, які в подальшому зможуть організувати навчання молоді з інвалідністю специфічним питанням, необхідним для успішного професійного інтегрування молоді в український соціум. Навчальні заходи були доповнені розширеним переліком інформаційних послуг, правового консультування, допомоги у працевлаштуванні тощо. Цей напрям проекту здебільшого був реалізований на регіональному рівні.

Проміжні результати

Навчальну програму “Профорієнтація молоді з інвалідністю” та методичні матеріали до тренінгу було підготовлено групою авторів – О.В. Безпалько, Н.О. Мирошніченко, Л.І. Остролицька, О.М. Поллозюк, – які є фахівцями з різних сфер соціальних знань, а саме соціальної педагогіки і психології, соціальної роботи, права. Один із членів авторського колективу має інвалідність I групи, тому всі розділи програми, методичних матеріалів і навіть окремих практичних вправ пройшли його експертизу та редагування.

При підборі тем занять автори навчальної програми виходили з актуальних і водночас універсальних потреб молоді з інвалідністю, які дотепер залишалися поза належною увагою навчальних закладів, центрів зайнятості, інших соціальних установ і закладів, що надають послуги людям із обмеженими можливостями, спеціалізованих НУО тощо. Передусім йдеться про брак правових знань стосовно можливостей здобуття професії, працевлаштування, прав і обов’язків людей з інвалідністю на ринку праці, способів захисту своїх прав тощо.

Отже, програма тренінгу мала на меті покращити обізнаність молоді про право на продуктивну працю, формування навичок

усвідомленого вибору професії, умінь відстоювати свої права на працевлаштування. Успішна реалізація цієї мети, як справедливо зазначали під час інтерв'ю автори курсу, не можлива без подолання у представників цільової групи стереотипів щодо власних потреб і здібностей, формування комунікативних навичок і активно-позитивної позиції, яка була б спрямована на лобювання та відстоювання своїх прав у суспільстві. Адже обмеження комунікативних контактів унаслідок сенсорної, моторної та соматичної депривації є, за свідченням як спеціалістів, так і представників із найближчого соціального оточення молоді із інвалідністю, зокрема батьків, однією із вагомих перешкод для її трудової та професійної самореалізації, у тому числі виходу на відкритий ринок праці.

Навчальна програма розрахована на проведення 6-денного тренінгу серед молоді з інвалідністю віком 16–25 років. Важливою особливістю програми є її універсальність, тобто прийнятність для молоді незалежно від різновиду фізичних вад, терміну та групи інвалідності. На практиці (тренерами “АМІ-Схід”) доведена можливість застосування розробленого навчального курсу і для осіб із певними інтелектуальними і психічними розладами (зрозуміло, за умов адаптації програми, включаючи терміни, зміст і форму подачі інформації, спрощення завдань тощо). Програма зацікавила і багато молодих людей з інвалідністю, які не належать до зазначених вікових меж. Серед них є і молодші (14–15 років), і старші – 26–40 років.

Для підготовки команди тренерів у кожному з регіонів було проведено по одному 6-денному тренінгу. Цільова аудиторія – спеціалісти соціальної сфери, які надають послуги молоді з інвалідністю, а саме: соціальні працівники громадських і благодійних організацій, спеціалісти територіальних центрів соціального обслуговування, місцевих центрів СССДМ, центрів зайнятості, викладачі навчальних закладів, зокрема спеціалізованих ПТУ, тощо. Пізніше за ініціативою “АМІ-Схід”, яка виявила значну зацікавленість своїх місцевих партнерів із багатьох міст регіону в організації навчання молоді з інвалідністю, було проведено ще один тренінг для тренерів. До участі в цьому тренінгу було залучено 5 лікарів-реабілітологів із районних МСЕК з метою покращення їх розуміння проблеми ран-

ньої діагностики щодо можливої адаптації та профорієнтації людей з інвалідністю, додання застарілих підходів до складання ІПР. Таким чином, впродовж реалізації проекту підготовлено:

Луганська область – 40 тренерів;

Львівська область – 20 тренерів.

Усім підготовленим тренерам, які підтвердили готовність до подальшого співробітництва із регіональними виконавцями проекту, 12 у Львівській та 27 у Луганській області, була надана можливість провести навчання молоді з інвалідністю. При цьому всі тренери і молодь, яка навчалась, були забезпечені друкowanими навчальними матеріалами до тренінгу “Профорієнтація молоді з інвалідністю”. Навчальна програма і зазначене видання отримали виключно схвальні відгуки як від тренерів, так і молоді. Найчастіше під час фокус-груп і інтерв’ю зазначені категорії відзначали такі позитивні моменти:

- інформаційна насиченість програми, її відповідність потребам цільової групи;
- вдале поєднання теоретичного матеріалу з інтерактивними вправами, які були спрямовані на його засвоєння та дозволяли забезпечувати концентрацію уваги учасників впродовж тренінгу;
- прийнятність і реальність виконання вправ, що містяться в підручнику, незалежно від різновиду фізичних вад, терміну та групи інвалідності й, таким чином, можливість залучити до активної участі в тренінгу усіх молодих учасників;
- зорієнтованість на позитивні зміни в світогляді.

Водночас під час фокус-групових дискусій тренерами і експертами висловлено низку пропозицій стосовно покращення апробованої ними навчальної програми і методичних матеріалів. Найбільш важливою з них є потреба в доопрацюванні існуючих навчальних матеріалів або підготовка нового компактного методичного посібника саме для тренерів (прийнятним є його розповсюдження навіть в електронному форматі). До нового видання варто включити:

- Розроблені або модифіковані регіональними тренерами орієнтовані на молодь із певними вадами (зокрема із порушеннями опорно-рухового апарату, слуху, затримкою роз-

виту) вправи, які довели на практиці свою прийнятність, а також рекомендації щодо їх застосування.

- Наочні матеріали, які допомогли б тренерам своєчасно активізувати і переключати увагу учнів, які швидше втомлюються, ніж їх однолітки без інвалідності (найбільш оптимально – DVD-диски з кількахвилинними відеороликами успішних прикладів долання молодими людьми з інвалідністю стереотипів, їх кроки на шляху формування активних життєвих стратегій, вибору і здобуття професій, працевлаштування, захисту своїх прав тощо). Важливим є те, що такі приклади уже є і серед учасників проекту “Кожен має право на працю” в обох областях. Саме на основі їх історій було б доречно підготувати нові відеоматеріали.
- Рекомендації по роботі із батьками, які часто-густо залишаються в тому ж приміщенні під час тренінгу або зазвичай контактують із тренером щонайменше двічі на день, коли приводять і забирають своїх дітей. Йдеться про можливість запропонувати певні нескладні вправи, які батьки зможуть виконати разом із молоддю як “домашнє завдання” під час проведення тренінгу. При цьому можна забезпечити не лише закріплення нового матеріалу, але й покращити мікроклімат і навички спілкування в родині, зробити певні кроки стосовно долання гіперопіки – проблеми досить типової для сімей, де є інваліди з дитинства.
- Спрощену форму оцінювання для певних груп учасників тренінгу, можливо, застосовуючи для цього не відсотки або 5-бальну шкалу, а емоційні піктограми, якими часто-густо користуються при роботі із дітьми і молоддю психологи.
- В окремий розділ варто винести рекомендації щодо підготовки та технічних умов проведення тренінгу, включаючи особливості приміщення, в якому може проходити тренінг для окремих категорій молоді з інвалідністю, стосовно підбору учасників для тренінгу, зокрема бажана гомогенність групи за віком, рівнем освіти, досвідом працевлаштування. І водно-

час, коли йдеться про групи інвалідності та різновиди вад, то, на думку більшості експертів і тренерів, оптимальними є змішані групи. Особливо результативним є такий склад задля долання стереотипів і налагодження групової взаємодії учасників.

- Додаткові рекомендації потрібні тренерам, які планують працювати з молоддю з вадами слуху. При цьому йдеться не лише про залучення перекладача жестової мови, а й надмірну замкненість цієї категорії осіб, упередженість як до незнайомих тренерів, так і до решти однолітків, у т.ч. тих, хто має інші вади.
- Доречним було б упорядкування рекомендацій стосовно організації та логістики тренінгу. Окрему увагу варто приділити підвозу учасників у випадках, коли йдеться про представництво молоді з кількох населених пунктів, або компенсацію їх проїзду.

Щодо організації тренінгу, то краще проводити тренінг впродовж 2–3 сесій відповідно по 3–2 дні. Адже, за спостереженнями більшості тренерів, “метод занурення” є досить складним при роботі з неповносправними, для яких надмірні фізичні та емоційні перевантаження є не лише небажаними, а й становлять певні ризики для здоров’я. Саме тому доречним, на думку тренерів, є чергування медичного працівника впродовж тренінгу, якщо цей захід проводиться за межами навчального або соціального закладу, де є свій медпункт. Разом з тим, слід взяти до уваги й іншу думку деяких експертів і тренерів: якщо молодь з інвалідністю готується до виходу на ринок праці, то вона має розуміти необхідність регулярної, зазвичай щоденної праці. У цьому плані навчання впродовж 6 днів поспіль дає юнакам і дівчатам можливість краще розуміти мінімальні вимоги роботодавця – дотримання трудової дисципліни.

Усього за програмою “Профорієнтація молоді з інвалідністю” пройшло навчання:

Луганська область – 420 осіб з інвалідністю;

Львівська область – 289 особи з інвалідністю.

Переважна більшість учасників тренінгів – це 17–30-річні молоді люди, які мають інвалідність з дитинства. У понад половини учасників інвалідність пов'язана із серйозними вадами опорно-рухового апарату, які є наслідками тяжких травм, ДЦП, інших захворювань. Чимало з них мають труднощі в мовленні. Решта учасників мають вади зору, слуху, або їхня інвалідність пов'язана із загальними захворюваннями (кардіологічними, ендокринологічними, дихання, неврологічними тощо).

Тренінгами було охоплено як осіб, які мешкають удома, так і учнів спеціалізованих інтернатних закладів. Більшість учасників є учнями або студентами різних навчальних закладів, частина – більш дорослі, що вже здобули певну спеціальність, деякі з них працюють або мають досвід активних пошуків роботи. У залежності від області, склад молодих людей, які пройшли тренінгові навчання, дещо різняться (табл. 3.1).

Найбільш значущі особливості цільової групи (виокремлені в табл. 3.1) могли суттєво позначитися на результатах навчання та їх наслідках. Крім зазначених чинників на кінцеві результати могла вплинути також тривалість навчання. Проте в інструментарії, за яким проводилось кількісне опитування молоді навесні 2010 р., було передбачено лише запитання про те, чи брали респонденти участь у заняттях впродовж усіх днів тренінгу. За цим показником краще виглядає ситуація у Луганській області. Тут, за даними опитування, здебільшого молоді люди (98%) брали участь у тренінгу всі дні. Цей показник для Львівської області помітно нижчий – 67%, проте досить ймовірно, що навчання тривало більшу кількість днів. Адже під час гнучких інтерв'ю і ФГД з тренерами було отримано інформацію, що в Луганській області проєктні тренінги проводились зазвичай упродовж 2–3 днів, у Львівській – 4–6. Таким чином, можна казати не стільки про тривалість навчання, скільки про цільність надання і, відповідно, комплексного засвоєння навчального матеріалу.

Проведення навчальних заходів для молоді було доповнено розширенням переліку інформаційних, правових, реабілітаційних та інших послуг, які надавались НУО – регіональними координаторами проєкту та їх партнерами.

**Регіональні особливості молоді, яка пройшла тренінги
“Профорієнтація молоді з інвалідністю”**

	<i>Луганська область</i>	<i>Львівська область</i>
Територіальна охопленість	Висока, більшість учасників, які пройшли навчання, (двоє з трьох) мешкають поза межами обласного центру, у т.ч. в селах	Середня, дві третини учасників мешкають в обласному центрі. Низькою є представленість сільської молоді
Вікові особливості	Відносно молодші, понад 10% – неповнолітні, є кілька учасників, старших 35 років. Ключова цільова група – 17–25-річні (63%)	Відносно старші, лише кілька учасників – неповнолітні; чимало осіб, які пройшли тренінг, вже вийшли з молодіжного віку (старші 35 років). Ключова цільова група – 17–25-річні (59%)
Тривалість інвалідності	Відносно триваліший термін інвалідності. Інвалідність з дитинства мають 75% учасників, 7% – цей діагноз встановлено 1–5 років тому	Відносно коротший термін інвалідності. Інвалідність з дитинства мають 60% учасників, 21% – цей діагноз встановлено 1–5 років тому
Складність розладів	Відносно вищий рівень інвалідності: більшість учасників мають II групу (51%), 24% – III	Відносно нижчий рівень інвалідності: більше учасників мають III групу (41%), 35% – II
Освітній рівень	Відносно нижчий (через молодший склад учасників): 15% закінчили ВНЗ I–IV рівнів акред.	Відносно вищий рівень (через доросліший склад учасників): 40% закінчили ВНЗ I–IV рівнів акред.

Із найбільш значущих нових або вдосконалених видів послуг зазначимо:

- Видання в Луганській області довідника “Кожний має право на працю: партнерство заради покращення можливостей для зайнятості молоді з особливими потребами” та у Львівській області посібника “Практичні питання працевлаштування та зайнятості осіб з інвалідністю”, які містять інформацію з питань навчання, працевлаштування, адаптації, законодавчого забезпечення прав молоді з інвалідністю на працю; практичні рекомендації, які допоможуть вирішити питання працевлаштування вказаної категорії населення. Такими довідниками/посібниками НУО забезпечували молодих людей – клієнтів своїх організацій, які зверталися по індивідуальні консультації, учасників тематичних колективних заходів (ярмарок вакансій, “круглих столів” тощо).

“Ці підручники, як у Луганську, так і у Львові, зроблені на потребу. Вони наближені до потреб. Там є адреси, телефони. Це дуже потрібно людині, яка не може з дому вийти” (національний експерт, м. Київ).

- Ознайомлення осіб з інвалідністю з тими організаціями, які опікуються вказаною категорією населення, корисними інтернет-ресурсами.
- Видання та розповсюдження серед молодих людей з інвалідністю буклетів із довідниковою інформацією про національні та регіональні установи і заклади, які можуть надати їм допомогу з питань професійного навчання, перекваліфікації, реабілітації та сприяння зайнятості (м. Луганськ, м. Дрогобич).
- Створення ресурсного центру з питань забезпечення та реалізації права людей з інвалідністю на працю та зайнятість у м. Дрогобич, проведення на його базі додаткових тренінгів для молоді з питань планування бюджетів, самозайнятості тощо.
- Проведення 2 додаткових тренінгів для старшокласників спеціалізованих інтернатів Львівської області (для глухих дітей у м. Жовква і з порушенням слуху в с. Підкамінь) за темою “Техніки пошуку роботи” та 2 тренінгів для молоді у Львові

з метою ознайомлення з можливостями самозайнятості. У зазначених навчальних заходах взяли участь 55 молодих осіб з особливими потребами.

- Забезпечення, в разі потреби, супроводу особи з інвалідністю під час зустрічі з роботодавцем для вирішення питань працевлаштування.

“До нас звернувся молодий хлопець, інвалід II групи. Ре-зюме чудове. Гарний фахівець, комп’ютерник. Але у ньо-го є проблема. Якщо він хвилюється, він взагалі майже нічого не може сказати. Тоді наш співробітник пішов на співбесіду до роботодавця разом з ним. В результаті хлопця взяли на роботу” (регіональний експерт, м. Львів).

- Ініціювання громадськими організаціями внесення змін до ре-комендацій МСЕК, наданих в індивідуальній програмі реабілі-тації особи з інвалідністю, щодо можливостей працевлаштуван-ня, завдяки чому чимало осіб з інвалідністю I групи мають мож-ливість працювати, а МСЕК – розробляти рекомендації з враху-ванням потреби у працевлаштуванні молоді з інвалідністю.
- Організація 7 професіографічних екскурсій у Львові. Під час цих заходів молодь з інвалідністю змогла познайомитися із мож-ливостями проходження професійної реабілітації у Львівсько-му міжрегіональному центрі професійної, трудової та медичної реабілітації осіб з інвалідністю. Було також організовано відвіду-вання ряду найбільш спроможних роботодавців регіону в га-лузі легкої промисловості та торгівлі, а саме “Modern fashion Ukraine”, ТОВ “Ашан Україна”, ЛШП “Силует” тощо.

Кінцеві результати

Згідно з методологією оцінки кінцеві результати можна виміри-ти досягненнями, які є наслідками отримання молоддю нових со-ціальних послуг із підготовки до виходу на ринок праці та працев-лаштування. Про результативність засвоєння молоддю нової навчаль-ної програми можуть свідчити:

- динаміка знань учасників тренінгів про право на працю, спо-соби його захисту, заклади, до яких можна звертатися

з питань пошуку роботи, отримання професійної орієнтації та освіти, тощо;

- формування під час тренінгу практичних навичок, корисних у пошуку роботи і працевлаштуванні;
- відповідні зміни світогляду та уявлень учасників про свої потреби і можливості на ринку праці;
- можливі зміни в поведінці молодих людей, а саме здійснення ними певних кроків, спрямованих на пошук роботи або підвищення конкурентоспроможності на ринку праці.

Для вимірювання кінцевих результатів використано дані кількісного опитування учасників тренінгу, а також матеріали фокус-груп із молоддю. При цьому слід мати на увазі, що оцінки носять певною мірою суб'єктивний характер, оскільки вони ґрунтуються на уявленнях респондентів щодо динаміки їх знань і навичок внаслідок тренінгу. Для верифікації цих даних використовуються матеріали фокус-групових дискусій і гнучких інтерв'ю з батьками і тренерами.

Проаналізовані дані доводять чітко виражену позитивну динаміку знань, ставлень та формування практичних навичок учасників. Майже усі опитані молоді люди констатують зростання їхньої поінформованості у сфері праці та зайнятості. Приріст знань хоча б за однією із тем, включених до навчальної програми (інтегральний показник № 1)¹, зазначають усі опитані учасники в Луганській і майже усі (96%) – у Львівській областях. Найкращою виглядає динаміка за ключовими темами тренінгу: засвоєння нормативно-правової бази і способи пошуку роботи. Повільнішим є приріст поінформованості у сфері перекваліфікації/підвищення кваліфікації, профорієнтації (рис. 3.1).

---

¹ Інтегральний показник №1 розраховувався на основі відповідей респондентів, які відзначали покращення знань хоча б за однією із таких тем: права на працю та зайнятість людей з інвалідністю, їх захист; випадки і ситуації порушення їх прав на працю; де і як можна шукати роботу; варіанти зайнятості та працевлаштування; заклади і способи профорієнтації, підвищення кваліфікації, перекваліфікації та ін.

За регіонами більш оптимістично оцінили динаміку знань за низкою тем (види порушення прав на працевлаштування і способи їх захисту, можливі види зайнятості, доступ до послуг, пов'язаних із профорієнтацією, підвищенням кваліфікації, перекваліфікацією тощо) львівські учасники. Частково це пов'язано із соціально-демографічними особливостями групи: відносно старшим віком і вищим рівнем освіти, що дало певні переваги у засвоєнні цих тем перед порівняно молодшими і менш освіченими луганськими учасниками. Регіональні розбіжності у відповідях учасників виявляються значно меншими (скорочуються у 1,5–2 рази), коли йдеться про порівняння знань однолітків, наприклад, 17–25-річних респондентів. Проте і в цьому випадку динамічнішим за зазначеними темами виявляється приріст знань у Львівській області (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Приріст знань з питань прав на працю та зайнятість молоді з інвалідністю за самооцінками учасників тренінгів, за регіонами, %

Досягненням на шляху розвитку трудового потенціалу молодих людей з інвалідністю є формування у них навичок, вмінь, яких вимагає сучасний ринок праці, проте не надають бюджетні навчальні заклади. Завдяки участі у тренінгу 97% його учасників отримали

нові навички, що зможуть їм допомогти в пошуку роботи, у т.ч. щодо складання резюме (85%), його розміщення в ЗМІ (73%), проходження співбесіди з роботодавцем (80%), самопрезентації (69%), пошуку вакансій в ЗМІ (77%), способів захисту своїх прав (79%), адаптації на новому місці праці (59%), планування своєї кар'єри (49%). Серед тих, хто не зазначив жодної із практичних навичок, (3%) – 17–25-річні молоді люди лише із Львівської області, які, здебільшого, не брали участі в тренінгу усі дні. За всіма включеними до оцінювання навичками із значним відривом лідирує Луганська область (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Частки молоді, яка зазначила про здобуття окремих навичок впродовж тренінгів, за регіонами, %

Важливо, що саме практичні вправи, спрямовані на розвиток навичок спілкування з роботодавцями, самопрезентації перед ними, з особливим задоволенням згадували усі учасники тренінгу, які взяли участь у фокус-групах, гнучких інтерв'ю. Важливість отримання зазначених навичок підкреслювали і керівники НУО – регіональних координаторів проекту. Кожен із них наводив кілька прикладів, коли саме ніяковість, скутість молодих людей з інвалідністю під час зна-

йомства із роботодавцями, невміння розповісти про свою освіту, професійні навички, фізичну готовність і можливість працювати стали ключовою перешкодою в працевлаштуванні деяких клієнтів НУО.

Більш суперечливими виявились думки учасників тренінгів, коли йшлося про навички складання резюме. Багато молоді завдяки тренінгам навчилося складати і розміщувати своє резюме. Під час ФГД від учасників отримано чимало схвальних відгуків про корисність цієї навички, її практичне застосування. Водночас деякі молоді люди (наприклад, юнаки, які закінчили центр професійної реабілітації у Львові, – учасники ФГД м. Дрогобич) на власному досвіді переконались у марності на цей момент пропонувати власне резюме потенційним роботодавцям в їхньому невеликому місті. Адже багато останніх не цікавляться резюме та приймають на роботу зазвичай по знайомству. До того ж слід додати, що різні за віком та освітнім рівнем групи учасників тренінгу мали різні потреби в засвоєнні зазначених навичок.

Цього не можна казати про формування навичок спілкування, долання психологічних бар'єрів і комунікативної ізоляції. Ця складова тренінгу, за відповідями її учасників, була дуже важливою та корисною. Позитивні психологічні та емоційні зміни відчули 97% молодих респондентів, зокрема завдяки тренінгу розширили коло своїх друзів або знайомих 87% учасників, стали відчувати себе більш упевнено при спілкуванні з іншими людьми 79%, незалежно – 74%. Частка оптимістичних оцінок корелює із віком учасників: чим вони молодші, тим більше серед них осіб, які відчули позитивний вплив тренінгу на комунікативні навички і емоційний стан: 98% – респондентів віком до 25 років, 92% – 26 років і старші.

Отримані високі показники позитивних наслідків участі в тренінгу за цією складовою підтверджуються думками батьків і тренерів. Батьки звертали увагу на покращення спілкування зі своїми дітьми (*“вперше за тривалий час з'явилися теми для спільного обговорення у родині”*), поліпшення їх емоційного стану (*“частіше посміхається”*...), актуалізація позитивного мислення (*“є молодь із більш складними вадами, проте теж намагається вчитися і знайти роботу, значить і мені це під силу”*).

Тренери відмічали сталу позитивну динаміку у взаємодії учасників упродовж тренінгу: у перші дні багато хто сидів відокремлено, здебільшого як спостерігач, поступово починалося спілкування, учасники починали допомагати один одному у виконанні вправ, у побутових питаннях – під час перерв, психологічно підтримувати виступаючих тощо.

Не менш важливою для молоді є тема професійної орієнтації. Чимало стереотипів, ідеалізованих уявлень, з одного боку, і комплексів, з іншого, заважають підліткам з інвалідністю зробити правильний вибір професії. Один із днів тренінгу був спрямований саме на формування в його учасників навичок її усвідомленого вибору. За відповідями респондентів, завдяки тренінгу краще зрозуміли, ким хочуть працювати, 79% учасників у Луганській та 46% у Львівській областях. Причому опитування в Луганській області довело, що тема профорієнтації може бути важливою та корисною не лише для підлітків, а й для повнолітніх молодих людей (до 75–84% позитивних відповідей серед 18–30-річних учасників).

Третина опитаних учасників зазначили про те, що після проходження тренінгу в їх житті майже нічого не змінилося. На наш погляд, це надто песимістична оцінка, яку чимало молодих людей, їх батьків і тренерів спростовують. Очевидно, що може йтися про недостатню/малу результативність дій, за самооцінками учасників тренінгу, певні труднощі або вимушене очікування значущих позитивних змін. Адже переважна більшість учасників у період після тренінгу доклали певних зусиль, щоб або знайти роботу (80%), пройти або вже пройшли професійне навчання (32%), стали більш активно спілкуватися з найближчим оточенням, учасниками тренінгу, іншими людьми (54%). Таким чином, самі респонденти визнають, що тренінг підштовхнув їх до більш активних дій, метою яких є працевлаштування або підготовка до виходу на ринок.

Що стосується пошуків роботи, то респонденти застосовували як “пасивні” стратегії (перегляд вакансій у ЗМІ), так і вдавалися до активних дій (розсилали своє резюме, проходили співбесіду з роботодавцями, відвідували ярмарки вакансій, зверталися по допомогу до центрів зайнятості, родичів тощо). Виходячи із відповідей

опитаної молоді, більш активно намагалися працевлаштуватися учасники семінарів Львівської області (рис. 3.3). Це цілком прогнозовано, адже серед них понад половина (56%) уже мають професію/спеціальність, у т.ч. вищу освіту 39%. Аналогічні показники для цільової аудиторії Луганської області є помітно нижчими: 47 і 15%. Водночас регіональні порівняння поведінки лише учасників, які уже здобули професії/спеціальності, є за багатьма заходами теж на користь Львівської області (хоча виявлені розбіжності є вже не настільки очевидними, а статистична помилка – надто великою).

Рис. 3.3. Частки молоді, яка зазначила про здійснені кроки щодо пошуків роботи і працевлаштування, після участі в тренінгу, за регіонами, %

Кожного третього учасника тренінг підштовхнув до дій, спрямованих на подальше навчання, без чого неможливо підвищити конкурентоспроможність на ринку праці. За відповідями респондентів, з цієї метою вони звертались у центр соціально-трудової, професійної та медичної реабілітації інвалідів, проходили професійне навчання у службі зайнятості, інших навчальних курсах, почали самостійно вивчати матеріали, що стосуються їх прав на працю і зайнятість. Як і в попередньому випадку, відносно більшу активність щодо подальшого навчання зазначили відносно старші за віком і більш освічені респонденти у Львівській області (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Частки молоді, яка зазначила про здійснені кроки щодо спеціалізованого навчання після участі в тренінгу, за регіонами, %

Понад половину респондентів своїми відповідями фактично підтверджують застосування на практиці набутих на тренінгу комунікативних навичок, долання ментальних бар'єрів, що заважали спілкуванню з однолітками, іншими людьми (рис. 3.5). Найбільш активно розвиваються взаємовідносини в колі учасників тренінгів. Це підкреслювали під час фокус-груп молоді люди, їх батьки, тренери. Причому йдеться не лише про більш активне спілкування у телефонному або електронному режимі, спільну участь у навчальних, спортивних, культурних заходах, які проводяться спеціалізованими НУО, а й про поєднання зусиль задля проходження навчання в центрах соціально-трудової, професійної та медичної реабілітації інвалідів, пошуку робочих місць, обговорення можливостей з відкриття власної справи тощо.

Чимало прикладів долання соціальної ізоляції, розширення кола їх спілкування наводили представники обох областей. Зокрема, через певний час після тренінгу у Львові однією із його учасниць було ініційовано та організовано проведення нової неформальної зустрічі усіх молодих людей, які з нею навчались, а також тренера. Особливу увагу на ці позитивні наслідки тренінгів звертали батьки і тренери.

Рис. 3.5. Частки молоді, яка зазначила про розширення кола спілкування після участі в тренінгу, за регіонами, %

Отже, кінцеві результати навчальних заходів, спрямованих на розвиток трудового потенціалу молоді, є дуже позитивними. Адже отримані високі показники покращання знань молоді щодо юридичних та інституційних аспектів у сфері працевлаштування людей з інвалідністю; засвоєння цільовою аудиторією практичних навичок, корисних у пошуку вакансій, працевлаштуванні та соціальній адаптації; здійснення нею конкретних кроків із пошуку роботи та/або підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, очевидними є позитивні зміни в світогляді молоді. Водночас слід мати на увазі обмежену чисельність молодих людей, які змогли пройти тренінгові навчання. Нагальною є потреба забезпечити подальший доступ решти бажаючих до засвоєння навчального курсу “Профорієнтація молоді з інвалідністю”. Для цього варто розглянути можливості щодо розширення кола установ, закладів і НУО, які б могли долучитися до організації навчання за зазначеним курсом. Головне – наявність відповідних спеціалістів, їх бажання та довіра до цих установ з боку молодих людей з інвалідністю.

Результативність навчальних заходів була закріплена та посилена передусім завдяки розширенню спектру послуг, які надаються НУО молоді з інвалідністю, за рахунок сприяння їхньому працевлаштуванню шляхом більш тісної взаємодії з соціальними партнерами, а саме, з роботодавцями, центрами зайнятості, МСЕКами.

Але що стосується МСЕКів, то активізувалася робота лише в Луганську на рівні обласного закладу. Значно повільніше змінюється ситуація на краще на рівні окремих районів. У Львові залучення до проектної діяльності спеціалістів МСЕКів, лікарів-реабілітологів не відбулося.

Полегшився також доступ молоді до професійної та медичної реабілітації у Всеукраїнському, міжрегіональному та регіональних центрах професійної реабілітації інвалідів.

“До початку проекту наша організація жодного разу не зверталась в Центр профреабілітації на “Хуторівці”. А після тренінгу ми допомогли написати заяви 3 юнакам до цього центру, запрошення чекали недовго, й зараз вони уже мають професії водіїв, операторів комп’ютерного набору. Тепер чекають на запрошення ще кілька наших вихованців” (представник НУО, м. Дрогобич).

Доведено ефективність для працевлаштування молоді з інвалідністю застосування при проведенні ярмарок вакансій для людей з інвалідністю нової індивідуально-презентаційної моделі.

Ця модель вперше була застосована в Луганську та довела, що *“при індивідуальному підході працевлаштувати можна будь-яку особу з будь-якою групою інвалідності”* (представник НУО, м. Луганськ). Причому позитивні відгуки про такі ярмарки вакансій були одержані не лише від луганських фахівців, але й від львівських, які самі були присутні на них.

“Це ефективно, показово та дуже наглядно, якщо побачити зі сторони. Було вражаюче, коли на ярмарки вакансій приїздили люди на колясках із важкодоступних місць” (регіональний експерт, м. Львів).

“Дуже сподобалась ярмарка вакансій у Луганську. Я оцінила роботу. Вони працювали з інвалідами важких нозологій, то були колясочники. Це дуже величезна робота” (регіональний експерт, м. Львів).

“Було організовано дуже сильні, грандіозні ярмарки вакансій. Були повні зали” (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

Вирішувалися питання працевлаштування конкретної людини з інвалідністю безпосередньо під час засідань регіональних координаційних структур.

“На засідання були приглашені руководители предприятий. Благодаря одному был трудоустроен мальчик с инвалидностью” (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

Усього інформаційними, навчальними, організаційними проектними заходами з питань професійної орієнтації та працевлаштування було охоплено 710 молодих осіб з інвалідністю у Луганську та 315 – у Львові.

Вплив

Покращення ситуації з працевлаштуванням молоді з інвалідністю відбулося в пілотних регіонах та в цілому по Україні (та відповідне збільшення рівня працевлаштування і зайнятості в цілому вказаної категорії населення) завдяки підвищенню мотивації до праці молодих людей з інвалідністю та доступності для них послуг із навчання, профреабілітації, профорієнтації, сприяння у працевлаштуванні.

Попри досить складну ситуацію на регіональних ринках праці, їх звуження внаслідок фінансово-економічної кризи в обох областях є приклади успішного працевлаштування молодих людей, які пройшли тренінги, брали участь в ярмарках вакансій, активно шукали роботу. За час реалізації проекту за допомогою його заходів спільно із ДЦЗ всього було працевлаштовано 132 молоді особи з інвалідністю, у т.ч. Львові – 52, Дрогобичі – 11, Луганську – 69. Частина молодих клієнтів пройшла трудове стажування на підприємствах, в державних і недержавних закладах, у тому числі як волонтери в громадських організаціях інвалідів.

Кількість працевлаштованої молоді могла бути вищою, якщо б усі клієнти НУО та соціальних закладів відповідного спрямування дійсно хотіли б працювати (деякі віддають перевагу “формальному працевлаштуванню, коли роботодавцю передається на “зберігання” трудова книжка), мали належну освіту та спеціальність, адекватно оцінювали власні фізичні можливості та рівень професійної підготовки (“чимало молодих людей хотіли б одразу займати керівні посади, робота на сортуванні та пакуванні в супермаркеті їх не приваблює”).

Не можна не згадати і про об'єктивні перешкоди, пов'язані із архітектурно-транспортною недоступністю. На жаль, в Україні вільне пересування людей з вадами опорно-рухового апарату, зору не доступне або вкрай обмежене.

Крім зазначеного вище, вплив проекту за напрямом, що аналізується, позначився і за такими індикаторами:

- Покращення мікроклімату в сім'ях, де є діти з інвалідністю, завдяки можливості бути інтегрованим у суспільство через навчальні заходи та працю.
- Формування якісно нового інформаційного простору, в якому самі молоді люди з інвалідністю та всі соціальні партнери без суттєвих перешкод можуть отримати відомості з правових та інших питань.

4. Розробка регіональних координаційних механізмів співпраці між усіма залученими організаціями

З метою створення сприятливого середовища для реалізації прав молоді з інвалідністю на працю та працевлаштування проектом було передбачено розробку регіональних координаційних механізмів співпраці між усіма ключовими суб'єктами (бюджетними організаціями й установами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями інвалідів, об'єднаннями роботодавців), які дотичні до вирішення цієї проблеми.

Цей напрям здебільшого був реалізований на регіональному рівні, а його ключовими виконавцями стали громадські організації “Товариство “Зелений хрест”, м. Львів та “Асоціація молодих інвалідів Східного Донбасу – Схід”, м. Луганськ. Саме завдяки їх ініціативності та наполегливості ідею створення регіональних координаційних механізмів було підтримано іншими соціальними партнерами, сформована певна політична підтримка, почали функціонувати і механізми задля покращення ситуації із зайнятістю молоді з інвалідністю.

Проміжні результати

Для забезпечення сталої співпраці між основними соціальними партнерами в Луганській та Львівській областях було проведено значну за обсягами діяльність і здійснено такі заходи:

- Створено регіональні координаційні структури з представленням у них основних зацікавлених сторін (ДЦЗ, ДСССДМ, роботодавців, НУО, представників МСЕК та ін.). У Львові була створена рада соціальних партнерів у складі 21 особи, у Луганську – координаційна рада з питань працевлаштування та вторинної зайнятості молоді в складі 19 осіб.

“Ці ради мають узагальнювати позитивний досвід, вирішувати проблеми, пропонувати пріоритети політики для місцевих органів влади та шляхи реалізації, залучати та координувати діяльність організацій та

інституцій, які тим чи іншим чином торкаються цієї тематики” (національний експерт, м. Київ).

- Проведено 5 засідань ради соціальних партнерів у Львові; у Луганську засідання обласної координаційної ради проводилися щоквартально, всього 6.
- Організовано два семінари-тренінги для спеціалістів соціальної сфери Львівської та Луганської областей, за темами: “Шляхи налагодження громадянського (соціального) партнерства заради покращення можливостей працевлаштування вразливих груп молоді в Україні” та “Профконсалтинг. Підготовка професійних консультантів для молоді з інвалідністю”, які проводив національний тренер канд. пед. наук В. І. Жуков, доцент кафедри соціальних структур та соціальних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

“Тренінги були спрямовані на розвиток спілкування, знайомство соціальних партнерів, їх зближення” (національний тренер, м. Київ).

Усі без винятку опитані експерти, які були присутні на семінарах-тренінгах, зазначили високий професійний рівень тренера, корисність інформації та цікаву форму її подачі. Особливо запам’ятались учасникам інтерактивні вправи, наприклад вправа з мотузкою, спрямована на усвідомлення важливості організації ефективної взаємодії задля вирішення складних завдань. Саме завдяки цим вправам удалось утримувати увагу і зацікавленість учасників тренінгу тривалий час. Адже, за свідченням деяких з них, багато посадовців і підприємців зазвичай приходять на такі навчальні заходи, щоб лише “відмітитись”, а потім піти. Попри такі побоювання, більшість учасників залишилась до кінця тренінгу.

“Дуже сподобалось. Тренер дав довгу мотузку і почав нас заплутувати. Кожен учасник розповідав про себе: який він, наприклад, цілеспрямований, комунікабельний. Й завдяки спільним зусиллям мотузка розплуталась” (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

Проте опитування національного тренера виявило одну загальну проблему для обох регіонів, а саме низьке представництво на цих семінарах керівного складу обласних державних адміністрацій,

їх управлінь, які опікуються проблемами людей з інвалідністю, в тому числі молоді.

“Ані у Львові, ані Луганську на семінарах не було перших осіб з числа керівників. У Луганську хоча б був кворум. У Львові всього було відсотків 30, тобто повинно було прийти 20 осіб, а було 7. Адже в цей же час і в цьому будинку служба зайнятості організувала паралельний захід на верхньому поверсі. Багато запрошених на тренінг мали бути присутні там” (національний експерт, м. Київ).

Про цю проблемну ситуацію більш докладно розповів керівник Товариства “Зелений хрест” О. Волошинский. Проведення паралельного заходу було призначено заступником голови Львівської ОДА набагато пізніше, вже після отримання ним запрошення на участь у тренінгу. Це є лише одним із численних свідчень “прохолодного” ставлення цієї посадової особи до ініціатив НУО, пов’язаних з захистом прав людей з інвалідністю. Що в підсумку стало однією із суттєвих перешкод успішній реалізації проекту за зазначеним напрямом.

Перебіг створення координаційних структур у Луганську та Львові має суттєві відмінності. Так, Луганська ОКР має більш представницький склад і відповідно більшу впливовість на формування політики сприяння зайнятості осіб з інвалідністю на регіональному рівні. До її складу ввійшли представники місцевих органів виконавчої влади на рівні заступника голови облдержадміністрації (він і є головою ради), керівників управління у справах сім’ї, молоді та спорту ОДА, обласного центру зайнятості, відділення Фонду соціального захисту інвалідів, МСЕ, громадських організацій інвалідів та об’єднань роботодавців, представники Національної асамблеї інвалідів, навчальних закладів, ЗМІ. ОКР була створена при Луганській облдержадміністрації і розпочала роботу згідно з розпорядженням голови Луганської ОДА № 501 від 19.05.2009 р., тому рада виконує не лише консультативно-дорадчу функцію, а її рішення є обов’язковими для виконання ключовими соціальними партнерами. Важливою особливістю ОКР є чималий вплив неурядових організацій на прийняття її рішень, який ґрунтується на поважному

ставленні до регіонального виконавця проекту “АМІ-Схід” та її керівника, яка від часу заснування ОКР займає посаду заступника керівника ради.

Крім зазначених заходів неабияке значення в розвитку соціального партнерства відіграли укладені за ініціативою “АМІ-Схід” угоди щодо спільного вирішення проблем зайнятості молоді з інвалідністю із державними органами, закладами і громадськими організаціями, наприклад, меморандум про співпрацю із Луганським обласним центром зайнятості, угоди про співпрацю з управлінням у справах сім’ї та молоді, відділенням ФСЗІ, міським центром зайнятості, деякими районними територіальними центрами соціальної допомоги самотнім та працевладним громадянам у м. Луганськ, регіональною комісією з питань діяльності підприємств громадських організацій та підприємств, з міськими громадськими організаціями інвалідів м. Попасна, Старобільськ, Стаханов тощо (всього 19). Укладення таких угод є також важливим проміжним результатом проекту на регіональному рівні.

У Львові створена рада соціальних партнерів, яка ставила за мету співпрацю зі всіма організаціями для розробки пропозицій та вирішення конкретних спірних питань щодо забезпечення людей з інвалідністю гідною працею та ініціювання на місцевому (державному) рівні прийняття нових нормативних, методичних документів з питань праці людей з інвалідністю для реалізації вироблених на засіданнях пропозицій у вигляді конкретних документів (постанов, наказів, розпоряджень). Проте, як зазначають експерти, в ході виконання своїх завдань ця рада стикалась із чималими труднощами. Її діяльність проходила у формі консультативних нарад, а рішення мають лише рекомендаційний характер. Головною причиною цього є те, що до складу ради не увійшли (а фактично проігнорували таку пропозицію від НУО) чимало представників виконавчих органів місцевої влади, що, з одного боку, звузило її представництво (нині до ради входять керівники або їх заступники управління у справах сім’ї та молоді ОДА, управління праці та соціального захисту ОДА, обласного центру соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, обласного та місцевого центрів зайнятості, громадських організацій інвалідів,

роботодавців, Фонду соціального захисту інвалідів, центру реабілітації інвалідів); з іншого – суттєво знизило її вплив на політику зайнятості молоді з інвалідністю на місцевому рівні. Крім того, до сьогодні ще не визначено статус і відповідно основні функції такої ради, немає голови. Усе вищезазначене значною мірою ускладнює її роботу.

Регіональні експерти зазначили і деякі інші проблемні моменти у роботі Львівської ради, зокрема, відсутність критеріїв контролю за виконанням завдань, якістю їх виконання, нерегулярність роботи, разова участь у ній багатьох представників державних служб, відсутність мотивацій до подальшої спільної роботи між членами ради поза проектом. Тобто йдеться про чинники, що знижують очікувану результативність роботи та унеможливають сталий розвиток регіонального координаційного механізму в цілому.

Незважаючи на зазначені труднощі, регіональний координатор проекту намагався налагодити діяльність за цим напрямом, розвиваючи нові партнерські зв'язки. Про що свідчать чотири укладених угоди про співробітництво, наприклад трестороння угода між Товариством “Зелений хрест”, Львівським обласним центром зайнятості та польськими партнерами (Люблінська воєвудська комендатура Охотничих хувців праці).

Опитування експертів з числа членів обласних рад також виявило значні розбіжності в думках стосовно основної мети, функцій, можливостей створених координаційних структур. Так, експерти називали створену раду *“виключно консультативною”* (регіональний експерт, член РСП, м. Львів), *“консультативно-дорадчою”* (регіональний експерт, член РСП, м. Львів; національний експерт, м. Київ) або із більш широкими повноваженнями, тобто такою, що *“стимулює громадські організації, підштовхує до роботи державні структури. Це та трибуна, з якій можна висловити власну думку щодо конкретного питання, порушити проблему. Тут же керуючий може дати розпорядження її вирішити”* (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

Також були висловлені думки експертів щодо важливості забезпечення *“відкритості рад, постійного розвитку, щоб кожний новий учасник привносив свій новий погляд на проблему, свій досвід”*

(регіональний експерт, член РСП, м. Львів), їх представницького складу *“до неї повинні входити керівники області (в крайньому випадку заступники)”* (регіональний експерт, м. Львів), розширити коло представлених у ній партнерів за рахунок *“відділення Фонду соціального захисту інвалідів, управління соціального захисту населення, територіальних центрів соціального обслуговування, НУО, навчальних закладів усіх типів, профспілок”* (національний експерт, м. Київ), *“обов’язково треба залучати роботодавців, це дуже важливо”* (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ), *“треба запрошувати людей з інвалідністю на засідання, щоб знати їхню думку”* (регіональний експерт, м. Львів), *“треба більше залучати до роботи районні центри соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, бо вони більше займаються питаннями працевлаштування молодих інвалідів”* (регіональний експерт, м. Львів).

Через політичну нестабільність, пов’язану зі зміною керівництва ОДА після президентських виборів, до існуючих перешкод і проблем додалась необхідність мотивувати нових людей, які очолили місцеві органи виконавчої влади й дотепер були далекі від проблем людей з інвалідністю, до участі в діяльності регіональних координаційних механізмів. З іншого боку, цей політичний чинник для Львівського виконавця проекту створив необхідні передумови для оптимізації діяльності з питань координації. Про це свідчить перебіг останнього засідання Ради соціальних партнерів, яке відбулось 20 липня 2010 р. у Львівській ОДА, і його рішення. У засіданні вперше за час діяльності з реалізації проекту взяла участь посадова особа із числа керівників обласної виконавчої влади: новий заступник голови Львівської ОДА з питань соціальної політики, охорони здоров’я та підприємництва Ліляна Гримська. Ключовим мотивом її виступу стало визнання проблеми забезпечення реалізації права молоді на трудову зайнятість як такої, що потребує всебічної уваги і підтримки з боку влади, роботодавців, громадськості, посилення їх взаємодії задля вирішення цих питань.

Актуальність останнього завдання підтверджують і експерти обох областей, які не є членами координаційних структур, але за своїми функціональними або посадовими обов’язками опікуються питань

нями соціального захисту і працевлаштування осіб з особливими потребами. Водночас експертне опитування, яке проводилося на початку липня 2010 р., виявило вкрай низьку обізнаність представників соціальних структур про діяльність координаційних рад, мету їх створення, основні заходи та прийняті на їх засіданнях рішення.

“Щось чула, але нічого конкретно не можу сказати” (регіональний експерт, м. Львів).

“Мені важко сказати, але така рада має бути не лише консультативною, а й впливовою, рішення її мають бути обов’язковими для виконання” (регіональний експерт, м. Львів).

“Про раду чула. Напевне вона займається питаннями координації діяльності всіх організацій для вирішення проблем інвалідів” (регіональний експерт, м. Луганськ).

Також під час гнучких інтерв’ю виявлено брак інформації в експертів про проект взагалі. Особливо це стосується Львова, де опитані експерти нічого конкретно не могли сказати про напрямки проекту, заходи і тим більше результати.

“Про проект чула. Він має за мету покращити ситуацію із зайнятістю молоді з інвалідністю. Більше, на жаль, нічого сказати не можу” (регіональний експерт, м. Львів).

“З проектом знайомий дуже поверхнево” (регіональний експерт, м. Львів).

Вочевидь, це є свідченням не стільки браку інформації про проектну діяльність, скільки неналежної уваги спеціалістів соціальної сфери до матеріалів і публікацій, які з’являлися у ЗМІ впродовж всього періоду реалізації проекту. Насправді національним і регіональними координаторами докладено чимало зусиль для забезпечення належного інформаційного супроводу проектної діяльності. Усього було проведено:

- 2 регіональні прес-конференції;
- прес-тур національних і місцевих ЗМІ;
- розміщення публікацій у місцевих електронних і періодичних друкованих виданнях.

Незважаючи на брак фінансування у регіональних координаторів проекту на проведення інформаційної кампанії у ЗМІ, за період реалізації проекту його заходи регулярно висвітлювались у місцевих пресі, теле- і радіоновинах, було підготовлено і проведено чимало тематичних передач, багато матеріалів розповсюджено через наповнення інтернет-ресурсів.

Таблиця 4.1

**Кількість інформаційних матеріалів
з проектною діяльністю, розповсюджених через ЗМІ,
за звітами регіональних виконавців**

	Львівська обл.	Луганська обл.
Друковані ЗМІ	18	24
Телебачення	5	28
Радіо	5	140
Інтернет	40	89
У т.ч. статті, довідкові матеріали на веб-сайтах регіональних координаторів	40	55
у т.ч. кількість відвідувачів веб-сайтів, де розміщені матеріали проекту	31165	8476*

* У статистиці не повністю враховані відвідувачі через брак даних за 2009 р.

Особливу увагу слід приділити розповсюдженню правових і довідкових матеріалів з питань реалізації права молоді з інвалідністю на професійну реабілітацію, працевлаштування та трудову зайнятість через веб-сайти. Саме це джерело для багатьох молодих людей з інвалідністю, особливо з важкими її формами, є найбільш зручним і доступним. Розуміючи це, регіональні виконавці не лише регулярно оновлювали власні веб-сайти, а й активно представляли матеріали на сайті Національної асамблеї інвалідів України, інших інформаційних порталах, цільовою аудиторією яких є люди з інвалідністю. Крім цього “АМІ-Схід” для висвітлення проектних заходів

удалось залучити інтернет-ресурси органів обласної влади, зокрема офіційні сайти Луганської ОДА, Луганської міської ради, управління у справах молоді та спорту Луганської ОДА, а також Фонду соціального захисту інвалідів України.

Загальною прогнозованою проблемою для обох регіонів у впровадженні координаційних механізмів є слабка задіяність у ньому роботодавців. Відносно більшого прогресу досягнуто в Луганській області, де до діяльності ОКР удалось залучити голову правління міської ради підприємців С.І. Давидова.

Водночас кожен регіональний координатор серйозну увагу приділив налагодженню контактів із окремими роботодавцями, шукаючи нові ефективні шляхи співпраці в питаннях працевлаштування молоді з інвалідністю, запрошуючи їх на зустрічі, проводячи бесіди, семінари, організуючи обласну інформаційно-рекламну кампанію. Всього в різноманітних заходах проекту взяло участь 140 підприємців і роботодавців у Луганській; 87 – Львівській областях. Основними напрямками взаємодії з роботодавцями в регіонах стали:

- проведення ярмарків вакансій для молоді з інвалідністю, пошук нових, більш ефективних моделей цих заходів. Ярмарки відвідали: близько 200 молодих учасників з інвалідністю у м. Львів, 420 – мм. Луганську і Стаханові;
- надання консультацій для роботодавців під час ярмарків вакансій, інших заходів, в офісі регіональних координаторів за зверненням. Усього отримали індивідуальні і групові консультації 87 роботодавців із Львівської, 81 – Луганської областей;
- організація тренінгів для 30 роботодавців у Львові з метою ознайомлення з психологічними і правовими аспектами працевлаштування осіб з інвалідністю;
- відвідування місць працевлаштування людей з інвалідністю. У Луганську такі візити було організовано до 6 підприємств і закладів, зокрема ТЦ “Метро”, залізнична лікарня, ЛОУНУ бібліотека ім. М. Горького, районні територіальні центри, ЗАО “Лисичанський скляний завод “Пролетарій” тощо. У Львові такі відвідування проводилися у формі професіографічних екскурсій для молоді.

Особливо варто відзначити проведення 2 ярмарків вакансій за новою моделлю у Луганську. Ці заходи створили певний прецедент для державних органів, які давно практикують проведення ярмарків вакансій як “активний різновид працевлаштування” для людей з інвалідністю. Проте, за свідченням співробітників НУО – регіональних координаторів, традиційна форма проведення цього заходу є мало результативною через:

- неналежну комунікацію між молоддю та роботодавцями внаслідок психологічної неготовності до спілкування, брак мотивації та відповідних навичок;
- брак пропозицій із прийнятними вакансіями, які б відповідали освітньому і професійному рівню молоді, їх інтелектуальним потребам і фізичним можливостям;
- відсутність на ярмарку осіб, які мають І групу інвалідності.

Саме “АМІ-Схід” розробила і представила широким колам соціальних партнерів і громадськості нову індивідуально-презентаційну модель. Її сутність полягає в представленні осіб зі складними формами інвалідності перед роботодавцями (раніше усе було навпаки: виступали роботодавці й розповідали про наявні вакансії). До презентацій залучалися соціальні працівники, тренери, які добре знають особисті якості, знання, вміння, навички своїх підопічних. За бажанням молоді учасники могли самостійно вносити доповнення до розповіді доповідача. Важливим є той факт, що всі 24 молоді людини, які були представлені роботодавцям, мали І групу інвалідності.

Що стосується інших заходів взаємодії з роботодавцями, то проблемою залишається недостатнє розуміння ними можливостей своїх підприємств щодо працевлаштування людей з інвалідністю, стереотипні уявлення стосовно своїх прав і обов’язків працюючих за наймом людей з особливими потребами, слабка увага до питань соціальної відповідальності бізнесу. Все це призвело до низької активності роботодавців стосовно заходів, які проводилися регіональними координаторами.

Водночас, на думку експертів, без належної участі саме роботодавців у діяльності регіональних координаційних механізмів

досить складно розраховувати на суттєве покращення ситуації із зайнятістю молоді з інвалідністю як в окремих пілотних регіонах, так і в цілому в Україні. Саме тому в подальшому варто приділити окрему увагу впровадженню нових стратегій співпраці громадських організацій інвалідів із роботодавцями, пошуку більш привабливих, зокрема інтерактивних форм інформування представників бізнес-сектору (можливо, і через їх різноманітні об'єднання) з питань працевлаштування людей з інвалідністю, в тому числі молодих.

Кінцеві результати

У результаті виконання проектних заходів були забезпечені певні зміни й досягнення, які свідчать про покращання взаємодії та координації між соціальними партнерами на регіональному рівні. Серед них:

- Залучення до вирішення питань працевлаштування молодих людей з інвалідністю нових соціальних партнерів з числа місцевих громадських організацій інвалідів, представників органів влади, органів охорони здоров'я (МСЕК), деяких роботодавців.

“Раніше, якщо і допомагали із працевлаштуванням молоді, то це робили мало, інколи. А ось так, масштабно, щоб це підтримувалось не лише громадськими організаціями, а й на рівні держадміністрацій, починаючи від районних, закінчуючи обласною, це значний крок уперед. Дуже великий прорив” (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

“Зрушення є в співпраці з МСЕКами. Раніше вони до розробки рекомендацій ставились децю формально, що не давало нам можливості ефективно працювати. На сьогодні ситуація значно покращилась” (регіональний експерт, член РСП, м. Львів).

“Запрошувати владу. Чинownik сидить в кабінеті. Як він може знати проблему?” (регіональний експерт, м. Львів).

- Посилення впливу неурядових спеціалізованих організацій на формування регіональної та місцевої соціальної політики

через можливість ініціювати обговорення актуальних питань забезпечення працею молодих осіб з інвалідністю на засіданнях ОКР, реалізовувати угоди про співпрацю, укладені з важливими соціальними партнерами, зокрема ДЦЗ, управлінням праці та соціального захисту, МСЕК тощо, брати участь у розробці проектів рішень з цих питань для покращення ситуації із зайнятістю молоді з інвалідністю та моніторингу їх виконання.

- Вхідження представників НУО, які брали участь у реалізації проекту на регіональному рівні, до інших обласних координаційних структур. Наприклад, з боку Львівської ОДА до керівника Товариства “Зелений хрест” надійшла пропозиція долучитися до роботи двох обласних координаційних структур: координаційної ради у справах інвалідів та ради з питань зайнятості; керівника “АМІ-Схід” включено до складу нещодавно створеної Луганської обласної ради з гуманітарного розвитку, актив “АМІ-Схід” узяв участь у створенні комплексної програми освіти та спеціалізованої підготовки студентів з інвалідністю на 2010–2015 роки.
- Посилення ролі НУО – регіональних координаторів проекту в розробці законотворчих ініціатив. Зокрема Т. Баранцева (м. Луганськ) брала участь у виїзному засіданні Комітету Верховної Ради України у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів 21.06.2010 р., до порядку денного якого було включено питання “Про стан виконання Закону України “Про реабілітацію інвалідів в Україні”.
- На засіданнях координаційних структур розглянуто та прийнято рішення, спрямовані на покращення працевлаштування, професійного навчання, професійної реабілітації молоді з інвалідністю на рівні конкретних областей, а також надання допомоги членам їхніх сімей з цих питань.

“...або інший випадок. Мати дитини-інваліда намагалась відкрити організацію для захисту дітей-інвалідів, проте її зусилля були марними. І коли вона після засідання підійшла до заступника голови ОДА,

він миттєво вирішив цю проблему” (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

- Поступове налагодження ефективної координаційної діяльності на місцевому рівні. Більш успішно цей процес відбувається в Луганській області, де за прикладом обласної координаційної ради подібні ради були створені в інших містах (наприклад, мм. Стаханов, Петровське, Слово-яносербськ). Повільніше ця діяльність впроваджується у Львівській області. Водночас і в цьому регіоні є приклади успішного соціального партнерства на місцях. Так, у м. Дрогобич, де працює ДДТЗДІ “Надія” – один із учасників проекту, вдалося зацікавити керівництво міської держадміністрації щодо співпраці з питань профорієнтації, працевлаштування та соціальної адаптації молоді з інвалідністю, налагодити діалог із владою, включаючи забезпечення невеликої, проте щорічної фінансової підтримки діяльності організації.

“По останньому засіданню ОКР було видно, що місцеві ради працюють. Навіть, можливо, більше, ніж обласна. Для них це є новою, цікавою справою” (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

- Розширення інформаційного обміну між усіма соціальними партнерами, завдяки чому поступово змінюється ставлення роботодавців і суспільства в цілому до проблеми зайнятості молоді з інвалідністю.

“На кожному засіданні ОКР Таня Баранцева розповідає, що зроблено, які заходи вжиті. Таку інформацію надають і представники районних рад, вони розповідають, які в них є зрушення” (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

- Поступове покращання обізнаності роботодавців з правових питань працевлаштування молоді з інвалідністю через індивідуальне та групове консультування у спеціалістів НУО, ознайомлення з довідковими матеріалами. Проте рівень охоплення роботодавців інформаційними заходами залишається незначним через численні відмови останніх брати участь

у проектних заходах. Можливо, що більшого можна було б досягнути за умов наполегливої співпраці з різними об'єднаннями підприємців і роботодавців (зазвичай їх кілька в кожній області). Більш ефективно розвивається співпраця в цьому напрямку за умов політичної підтримки на рівні керівництва області.

- Наявність прикладів успішного вирішення конкретних проблемних питань щодо зайнятості молодих людей з інвалідністю та працевлаштування деяких з них.

У цілому, більшість експертів висловили думку щодо позитивного впливу створених координаційної ради у Луганську та ради соціальних партнерів у Львові на ситуацію із зайнятістю молоді з інвалідністю в пілотних регіонах.

“Ради звичайно можуть впливати на ситуацію із зайнятістю. Там присутні керівники. Завдяки раді вони розуміють проблему і продумують систему спільних кроків. Кожний дає погодження” (регіональний експерт, член РСП, м. Львів).

“Створення рад може вплинути на ситуацію із зайнятістю. Коли вирішенням проблеми займаються не лише центри зайнятості, а й місцева влада, то її буде вирішено” (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

“Одна людина нічого не може зробити, а рада зможе змінити ситуацію” (регіональний експерт, м. Львів).

Щодо сталості створених регіональних координаційних механізмів, то більшість експертів вважають, що після закінчення проекту робота рад продовжиться. Хоча деякі експерти висловлювали і серйозні сумніви.

“Закінчиться проект, закінчиться рада” (національний експерт, м. Київ).

“У нас все так, є проект – є рада. Нема – самі розумієте...” (регіональний експерт, м. Львів).

Скоріше за все, діяльність ОКР продовжуватиметься лише за умов сильної мотивації до такої діяльності з боку неурядових організацій та їх активної взаємодії з представниками місцевої влади.

Стосовно доцільності створення подібних рад в інших регіонах України, більшість експертів підтримує ідею їх реплікації. При цьому варто звернути увагу на можливі перешкоди на цьому шляху, наприклад, *“в інших регіонах може бути, з одного боку, не такий професійний рівень неурядових організацій, які б могли потягнути цей великий і потужний пласт діяльності. З іншого, – деяке несприйняття цього напрямку місцевими адміністраціями. Але нагадую, що саме потужні громадські організації є головною рушійною силою. Буде непросто, але можливо”* (національний експерт, м. Київ).

До кінцевих результатів проекту слід додати також його позитивний вплив на формування громадської думки. Водночас актуальним залишається привернення уваги громадськості та місцевих посадовців до зазначених проблем через поширення інформації про роботу ради через ЗМІ (друкована періодика, телебачення, радіо, Інтернет, видання власних інформаційних матеріалів). Наприклад, на Луганському радіо Поляковою Луїзою, яка є членом ОКР, постійно проводяться радіопередачі для людей з інвалідністю та про них з різних питань, у тому числі з питань забезпечення їх працею.

Багато експертів наголошували також на браку інформації в ЗМІ як про роботу координаційних структур, так і в цілому про проект, його мету, завдання та результати. Можливо, громадські організації могли б застосовувати більш активні стратегії в роботі зі ЗМІ з метою підвищення рівня обізнаності громадськості з проблем молоді з інвалідністю.

“Мало висвітлювалося в ЗМІ, публікацій, сюжетів”
(регіональний експерт, м. Львів).

“Потрібно більше інформації, телесюжетів, радіо-програм для залучення якомога більшої кількості людей з інвалідністю” (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

Аналізуючи результати заходів, спрямованих на покращення взаємодії, зазначимо, що внаслідок регіональних відмінностей координаційних структур рішення, які приймаються на їх засіданнях, мають різний характер та вплив.

Так, експерти у Львівській області відмічають, що результатом роботи ради є вироблені загальні рекомендації на 2010 рік з питань виконання нормативу робочих місць для працевлаштування людей з особливими потребами; проведення спільно із соціальними партнерами ярмарків вакансій для осіб з інвалідністю; надання дотацій роботодавцям за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття; формування централізованого банку даних осіб з інвалідністю; інформування служби зайнятості про тих із них, які бажають працювати.

Водночас рішення Луганської координаційної ради містять перелік конкретних заходів, які є обов'язковими для виконання різними державними структурами, наприклад, сприяти створенню при координаційних радах напряму зайнятості молоді з обмеженими фізичними можливостями; обласному центру зайнятості – розробити та затвердити план інформаційно-просвітницьких заходів для роботодавців з метою подолання стереотипів щодо працевлаштування молоді з інвалідністю; сприяти залученню обласних громадських організацій інвалідів до проведення профорієнтаційних заходів для членів організацій, які не стоять на обліку в центрах зайнятості; обласному центру соціокультурної адаптації молоді з обмеженими фізичними можливостями – залучити молодь з інвалідністю до участі в діяльності трудових загонів; обласному молодіжному центру праці – сприяти забезпеченню надання обсягів робіт учасникам інтегрованих молодіжних трудових загонів влітку поточного року.

До того слід додати укладення 24.06.2010 р. після закінчення засідання Луганської ОКР багатосторонньої угоди між Луганським обласним центром зайнятості, Луганським обласним центром медико-соціальної експертизи, Луганським обласним відділенням Фонду соціального захисту інвалідів і Головним управлінням праці та соціального захисту населення Луганської ОДА. Прийняття цього документа також сприятиме усуненню деяких перешкод для результативного працевлаштування молоді з інвалідністю.

Порівнюючи результати створення та функціонування регіональних координаційних механізмів у Луганській та Львівській облас-

тях, можна зробити висновок, що ефективність їхньої роботи залежить передусім від ініціативності, рішучості, організаторської спроможності, мотиваційних чинників представників громадської організації інвалідів, рівня їх авторитету серед представників влади і самих людей з інвалідністю. Так, багато експертів Луганської області і, що особливо цінно, Львівської області відмічають активну роль у цьому проєкті взагалі і створенні ефективних обласної та районних координаційних рад керівника громадської організації молодих інвалідів “АМІ-Схід” Тетяни Баранцевої.

“Рушійною силою цього процесу була Таня Баранцева” (регіональний експерт, член ОКР, м. Луганськ).

“Дуже сподобалось, що робить вона та її команда” (регіональний експерт, м. Львів).

“В Луганську все було чітко організовано саме завдяки Тетяні, її всі поважали. Вона віддавала серце” (національний експерт, м. Київ).

Не менш важливим є ступінь залучення до роботи в раді представників місцевих органів влади (на рівні перших керівників – голови ОДА або його заступника, які опікуються соціальними питаннями, в тому числі і соціального захисту людей з інвалідністю, а також ступінь їх зацікавленості результатом цієї діяльності), і відповідно – зміст повноважень, основних функцій та рівень можливостей створених рад впливати на процес працевлаштування молоді з інвалідністю.

Водночас участь у роботі координаційної ради сприяла розвитку особистої ініціативності та відповідальності всіх без винятку її членів, поглибленню розуміння ними проблем молоді з інвалідністю та готовності їх вирішувати, налагодженню особистих (неформальних) контактів у рамках роботи ради та поза нею.

Вплив

Вплив діяльності проєкту за зазначеним напрямом може бути оцінений через деякий час і може істотно позначитися на загальному покращенні ситуації з працевлаштуванням молоді з інвалідністю

в пілотних регіонах, розширенні можливостей щодо проходження нею виробничого стажування, організації вторинної/додаткової зайнятості, посиленні взаємодії між всіма соціальними партнерами на обласному і місцевому рівнях, а отже й більш успішній інтеграції молоді з інвалідністю у сферу праці та інші сфери громадського життя.

Висновки і рекомендації

Результати і вплив проекту

Проведена оцінка доводить, що реалізація проекту забезпечила позитивний вплив на формування та реалізацію національної та регіональної соціальної політики в царині дотримання права молодих людей з інвалідністю на працю та трудову зайнятість. Це забезпечило покращення умов для їх економічного та соціального розвитку.

Завдяки діяльності проекту на національному та регіональному рівнях покращився доступ молоді з інвалідністю до доброякісних соціальних послуг та розширився їх спектр. На національному рівні це відбувалося завдяки запровадженню програми “Працевлаштування молоді з інвалідністю” на курсах підвищення кваліфікації працівників центрів зайнятості, що діють на постійній основі в Інституті підготовки кадрів державної служби зайнятості. Реалізація цього заходу дозволить спеціалістам ДСЗ краще розумітися на особливостях надання послуг з профорієнтації, професійного навчання та безпосереднього працевлаштування категорії молоді з інвалідністю.

На регіональному рівні покращення доступу молоді з особливими потребами до доброякісних соціальних послуг є наслідком підвищення поінформованості всіх соціальних партнерів з питань працевлаштування молоді з інвалідністю (співробітників центрів зайнятості, громадських організацій, представників МСЕКів, роботодавців) та зміни їх ставлення до проблеми працевлаштування молоді з інвалідністю; формування навичок консультативної роботи з цільовою групою; розробки та впровадження регіональними координаторами проекту низки інноваційних заходів, спрямованих на працевлаштування молоді з важкими формами інвалідності, зокрема проведення індивідуально-презентаційної моделі ярмарків вакансій для молоді з I групою інвалідності в Луганській області, відкриття у м. Дрогобич ресурсного центру, де молоді пропонуються комп’ютерні курси, різноманітні тренінги, індивідуальні консультації юриста, психолога тощо; покращення інформаційного забезпечення молодих людей з інвалідністю (через видання довідникових матеріалів, буклетів, регулярного оновлення власних веб-сторінок тощо).

Досягнуті нові можливості в організації профорієнтаційних тренінгів для молоді з інвалідністю, які довели свою ефективність за такими складовими, як покращення рівня її обізнаності щодо юридичних та інституційних аспектів у сфері працевлаштування; засвоєння практичних навичок, корисних у пошуку вакансій, працевлаштуванні та соціальній адаптації; здійснення молоддю конкретних кроків щодо пошуку роботи та/або підвищення конкурентоспроможності на ринку праці; позитивні зміни в її світогляді, спілкуванні з батьками і родичами, розширення кола спілкування із однолітками. Усього інформаційними, навчальними, організаційними проектними заходами з питань професійної орієнтації та працевлаштування було охоплено понад 1025 молодих інвалідів, у т.ч. 710 у Луганську та 315 – Львові.

Попри те, що працевлаштування молоді з інвалідністю було визначено лише як довгостроковий результат проекту, а також те, що період впровадження проекту припав на поглиблення фінансово-економічної кризи, в обох областях є приклади успішного працевлаштування молодих людей, які пройшли тренінги, брали участь у ярмарках вакансій, активно шукали роботу. За час реалізації проекту за допомогою його заходів спільно із ДЦЗ всього було працевлаштовано 132 молодих людей з інвалідністю, у т.ч. у Львові – 52, Дрогобичі – 11, Луганську – 69. Причому серед працевлаштованих є молоді люди з найбільш складними формами інвалідності (І група). Частина молодих клієнтів пройшли трудове стажування на підприємствах, у державних і недержавних закладах, у тому числі як волонтери в громадських організаціях інвалідів.

Вплив проекту на формування та реалізацію політики є здебільшого сталим, його досягнуто передусім завдяки заходам, спрямованим на покращення операційного та програмного потенціалу щонайменше 95 місцевих громадських організацій у Луганській та Львівській областях. Найбільш значущими серед цих заходів виявились навчання персоналу НУО на спеціально організованих тренінгах з питань підготовки проектних пропозицій та фандрайзингу, розвитку лідерських якостей, соціальної взаємодії, засвоєння методики проведення тренінгів “Профорієнтація молоді з інвалідністю”,

інструментів моніторингу дотримання її права на зайнятість, а також надання технічної (передусім консультативної та інституційної) допомоги з боку менеджерів ФСС, національних консультантів, залучених до реалізації проекту, міжнародної волонтерської допомоги (зокрема роботи волонтерки Корпусу Миру США в “АМІ-Схід”).

Активний розвиток потенціалу НУО відбувався також завдяки їх участі в програмній діяльності, а саме засіданнях круглих столів, ярмарках вакансій, прес-турах, зустрічах з обміну досвідом, у т.ч. відвідуванні заходів із працевлаштування в Луганську керівником проекту з іншого регіону, організації “творчої майстерні” для тренерів, зайнятих у львівській частині проекту тощо. Важливо зазначити, що саме завдяки залученню до проекту багато місцевих НУО включили діяльність із забезпечення права на працю до своїх провідних статутних завдань. До цього послуги, які надавалися місцевими ГОІ, здебільшого обмежувалася сприянням медичній та психологічній реабілітації молоді з інвалідністю, культурно-розважальними заходами, спрямованими на інтелектуальний розвиток своїх клієнтів, долання ними соціальної ізоляції.

Сталість впливу проекту була також забезпечена покращенням потенціалу державних надавачів послуг з питань профорієнтації та сприяння працевлаштуванню (ДСЗ, ДСССДМ та їх регіональні структури), розробкою індивідуальної програми реабілітації (МСЕК), активізацією роботи з роботодавцями (регіональні відділення ФСЗІ, ДСЗ) тощо. Цей результат досягнутий завдяки спеціально організованим для співробітників ДСЗ навчальним заходам, участі представників виконавчих органів місцевої влади і бюджетних закладів соціальної спрямованості (спільно з НУО) в тренінгах з розвитку соціального партнерства і професійного консалтингу, інших колективних заходах, під час яких були організовані дискусії щодо сучасних потреб людей з інвалідністю стосовно їх продуктивної зайнятості та перешкод, які унеможливають працевлаштування молоді з інвалідністю, розвиток їх економічної активності. За результатами опитування учасників цих заходів державні службовці, соціальні працівники бюджетних закладів, лікарі-реабілітологи та інші не лише покращили свої знання щодо чинної законодавчої бази стосовно гарантій

права на працю людей з інвалідністю та його застосування на практиці, по-новому почали ставитися до власних посадових і функціональних обов'язків, певною мірою подолали ментальні стереотипи, прийшли до висновку про необхідність удосконалення існуючих галузевих документів, типових положень, затверджених на рівні ОДА, РДА або інших органів місцевої влади.

Крім вищезазначеного, сталість позитивного впливу проекту була забезпечена налагодженням механізмів місцевої співпраці між різними зацікавленими сторонами (НУО, органи місцевої влади, бюджетні установи і заклади, роботодавці, ЗМІ). Хоча результативність діяльності регіональних виконавців за цим напрямом є різною, в обох областях створені та функціонують обласні координаційні структури: рада соціальних партнерів, м. Львів, (виконувала дотепер консультативно-інформаційну функцію) і координаційна рада з питань працевлаштування та вторинної зайнятості молоді, м. Луганськ (має відносно широкі повноваження, у т.ч. її рішення є обов'язковими для виконання всіма установами, закладами, організаціями області, підпорядкованими місцевим державним адміністраціям). Розвиток місцевої взаємодії відбувався також завдяки укладенню угод про співпрацю між регіональними координаторами проекту та багатьма соціальними партнерами (ДЦЗ, центри СССДМ, відділення ФСЗІ, МСЕ, районні територіальні центри соціальної допомоги одиноким і непрацездатним громадянам, інші місцеві НУО тощо) та їх реалізацію через окремі заходи, участі провідних місцевих НУО в розробці регіональних нормативно-правових документів, тематичних програм, а також широкого висвітлення перебігу проекту на місцевому телебаченні, радіо, в періодиці, інтернет-ресурсах.

Позитивною особливістю проекту є взаємозв'язок і взаємодоповнення його складових. Для дослідників було досить складно виділити вплив окремих видів діяльності або заходів на результат його реалізації, адже всі вони так чи інакше "працювали" на головну мету: оптимізацію умов для розвитку мотивації молоді з інвалідністю до трудової зайнятості, підвищення конкурентоспроможності молодих людей на сучасному ринку праці через долання психологічних стереотипів, опанування необхідними для успішного праце-

влаштування знаннями і навичками, а також організацію допомоги молодим людям на етапах підготовки до праці та пошуку роботи.

Уроки

Результативність реалізації проекту могла б бути більшою за деяких умов, а саме:

- Проектні заходи могли набути більшого авторитету та впливу за умов активної участі осіб, які приймають рішення щодо змін у соціальній політиці, особливо що стосується професійної реабілітації, навчання, сприяння зайнятості молоді з інвалідністю. Було б дуже корисно, якщо б на заходах проекту національного рівня були присутні народні депутати з профільного комітету, представники керівного складу Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства освіти та науки, ДСЗ, ДСССДМ, ФСЗІ, Федерації профспілок України, Федерації підприємців та роботодавців України тощо.
- Інструмент для проведення моніторингу дотримання права на працю та працевлаштування молоді з інвалідністю був розрахований здебільшого на оцінку змін у її трудовій зайнятості на національному рівні, значно менше – на оцінку короткочасного регіонального впливу проекту (період між першим і другим дослідженнями складав близько року). Цього можна було б уникнути за умов більш чіткого розуміння розробниками інструментів моніторингу своєї цільової аудиторії, тобто більшої обізнаності щодо запланованих проектних заходів, очікуваних короткострокових результатів його виконання, потенціалу і технічних можливостей місцевих організацій, які застосовуватимуть ці інструменти у подальшому, тощо.
- НУО, обрані на роль регіональних координаторів, недостатньо чітко на початку проекту (під час підписання угоди із ФСС) були обізнані про його зміст за всіма напрямками, детальний календарний план, очікувані кількісні та якісні результати за кожною діяльністю, показники звітності, можливості щодо залучення до виконання певних завдань національних експертів тощо. Це призвело до певних труд-

нощів і відносно низьких проміжних результатів на початкових етапах реалізації ними проекту, певної “втрати часу” в пошуках партнерів тощо.

- Навчальна програма і підручник “Працевлаштування молоді з інвалідністю”, що розраховані на підвищення кваліфікації кадрів державної служби зайнятості, дещо перевантажені теоретико-методологічними питаннями, а деякі “практичні поради” підручника не враховують реалії, в яких нині працює персонал цих установ. Йдеться про законодавчо визначений перелік посадових обов’язків спеціалістів, необхідність кожному з них обслуговувати всі категорії клієнтів центрів тощо. Для теперішніх співробітників ДСЗ став би у нагоді невеличкий довідник формату: запитання/проблема – відповідь або порада.
- Результат від уведення Інститутом підготовки кадрів державної служби зайнятості навчального курсу “Працевлаштування молоді з інвалідністю” був би більш значущим, якщо б аналогічна навчальна програма була введена в курси підготовки спеціалістів і магістрів за спеціальністю “соціальна робота”, яка здобувається студентами у багатьох вищих навчальних закладах. Але для цього потрібна зацікавленість МОН України та відповідні нормативно-правові рішення. Актуальним завданням є інтеграція зазначеного курсу до програм підвищення кваліфікації соціальних працівників. Така ініціатива могла б зацікавити Міністерство України у справах сім’ї, молоді та спорту, Міністерство праці та соціальної політики України.
- Недостатнє охоплення проектними заходами спеціалістів МСЕК, лікарів-реабілітологів. Ця категорія не була визначена як цільова у проектній діяльності. Проте співробітники “АМІ-Схід”, які на власному досвіді переконались у важливій ролі цих спеціалістів у формуванні трудової мотивації молоді з інвалідністю, виборі напряму професійного навчання та працевлаштування, корекції загальних життєвих настанов, знайшли змогу залучити деяких спеціалістів із реабілітації до своїх за-

ходів. Це забезпечило певні позитивні зрушення, наприклад, у підготовці нових ІПР. Проте більшість спеціалістів МСЕК, особливо що стосується Львівської області, працює за застарілими підходами і стереотипами.

- Найбільш складним завданням проекту стало залучення до його діяльності роботодавців. Керівників об'єднань підприємств і роботодавців досить важко зацікавити як діяльністю регіональних координаційних структур, так і навчальними, інформаційними заходами. Водночас навіть ці особи не завжди є достатньо авторитетними і впливовими у своєму середовищі. Проблема полягає і в тому, що через розукрупнення та приватизацію великих підприємств, створених за радянських часів, у регіонах реалізації проекту роботодавці здебільшого представляють малий і середній бізнес, орієнтований на надання торгівельних і невиробничих послуг, далекий від ідей соціальної відповідальності бізнесу, активно практикуючий нелегальне працевлаштування, інші порушення трудового законодавства тощо. Особливо складною є ситуація в малих містах і селах, де можливості створення робочих місць вкрай обмежені, а працевлаштування здійснюється зазвичай через знайомих і родичів. Водночас “АМІ-Схід” і Товариство “Зелений хрест” у другій половині проекту довели можливість налагодження співпраці з окремими роботодавцями, які представляють і приватний бізнес, наприклад, мережа супермаркетів “Ашан”, “Метро”, і бюджетні установи, наприклад, районні територіальні центри соціальної допомоги самотнім і непрацездатним громадянам, бібліотеки тощо.
- Поза увагою проекту залишився соціальний супровід молодих людей з інвалідністю, які отримали під час окремих заходів (наприклад, ярмарків вакансій) пропозицію від роботодавців пройти співбесіду з питань працевлаштування, виробничу практику або працювати на умовах випробувального терміну. Негативний досвід деяких клієнтів проекту свідчить про необхідність залучення соціальних працівників до здійснення такого

супроводу для більш ефективного представлення молоді людини з інвалідністю роботодавцю, її адаптації до режиму праці, функціональних обов'язків, уникнення психотравм і полегшення її інтеграції до нового колективу. Перешкодою є також відсутність підготовлених саме до такої діяльності спеціалістів.

Пропозиції та рекомендації

Проміжні та кінцеві результати проекту свідчать про практичність і прийнятність стратегії, обраної для вирішення завдань проекту, а також її реплікації в інших регіонах.

Враховуючи вагомі результати, досягнуті в ході проекту, а також уроки з його реалізації, бажано підтримати продовження проекту в обраних регіонах (Луганській та Львівській областях) щонайменше за такими напрямками:

- Організація навчальних (бажано в тренінговій формі) заходів для працівників МСЕК з метою послаблення ментальних бар'єрів, покращення їх знань із правових, інституціональних, організаційних аспектів трудової реабілітації людей з інвалідністю, сучасних підходів до розробки ППР, усвідомлення сучасних потреб молоді з інвалідністю.
- Пошук інноваційних форм взаємодії із роботодавцями з метою долання стереотипів щодо вкрай обмежених можливостей їхніх підприємств для використання праці людей з інвалідністю, про права та обов'язки роботодавців стосовно працівників з інвалідністю, популяризації ідеї соціальної відповідальності бізнесу, яку, зокрема, можна було б реалізувати в організації виробничої практики для молоді з інвалідністю, тощо. Авторитетності цим заходам додасть увага до цих питань з боку обласної влади, зокрема проведення за її підтримкою відповідного конкурсу серед роботодавців з подальшим нагородженням і висвітленням у ЗМІ.
- Підготовка із числа соціальних працівників НУО і центрів СССДМ спеціалістів для надання послуг із соціального супроводу молоді під час співбесід із роботодавцями, проход-

ження випробувального терміну та/або отримання першого місяця після працевлаштування.

- Підтримка подальшого розвитку координаційних механізмів на обласному та місцевому рівні. Для чого можна було б запропонувати, зокрема:
  - проведення додаткових семінарів з представниками координаційних структур стосовно основних функцій, повноважень координаційних рад, їх прав та обов'язків;
  - запрошення до роботи обласних координаційних рад осіб, від яких залежить розподіл місцевих бюджетів, наприклад, з числа депутатів органів місцевого самоврядування і представників структур, які мають відношення до підготовки молоді з інвалідністю до виходу на ринок праці (зокрема, управління освіти та науки ОДА, РДА, об'єднань підприємців, якщо вони дотепер не входять до складу ради), а також активніше практикувати запрошення на засідання осіб з числа роботодавців і молоді з інвалідністю;
  - налагодити моніторинг виконання рішень координаційних рад (рад соціальних партнерів) з питань забезпечення праці молоді з інвалідністю силами громадських організацій інвалідів Луганська та Львова;
  - ширше висвітлювати в ЗМІ роботу таких координаційних структур і заходи, які ними проводяться, з метою інформування громадськості про проблеми молоді з інвалідністю у сфері праці та можливі шляхи їх вирішення, висвітлення позитивного досвіду успішного працевлаштування вказаних осіб.

Реплікація проектних заходів у інших регіонах

Найбільш прийнятними і практично значущими для поширення в інших регіонах є навчальні тренінгові програми та інноваційні методики, які довели свою результативність в ході проекту. Для цього рекомендуємо:

Підготувати та видати нову редакцію підручника “Профорієнтація молоді з інвалідністю” або новий компактний методичний

посібник саме для тренерів (прийнятним є його розповсюдження навіть в електронному форматі). До нового видання варто включити розроблені регіональними тренерами вправи, орієнтовані на молодь із певними вадами, рекомендації щодо їх застосування; наочні матеріали, що допомогли б тренерам своєчасно активізувати і переключати увагу учнів, які швидко втомлюються, (найбільш оптимально – DVD-диски з кількахвилинними відеороликами для демонстрації успішних прикладів долаття молодими людьми з інвалідністю стереотипів, їх кроки на шляху формування активних життєвих стратегій, вибору та здобуття професій, працевлаштування, захисту своїх прав тощо); а також рекомендації по роботі з батьками та більш детальну інформацію щодо підготовки та технічних умов проведення тренінгу.

Провести тренінги для тренерів з питань викладання курсу “Профорієнтація молоді з інвалідністю” для осіб з інвалідністю у віці 15–25 років. Підбір потенційних тренерів варто організувати із числа працівників ГОІ, студентів з інвалідністю, які здобувають спеціальність “психологія”, “соціальна робота”, співробітників відповідних соціальних закладів, підпорядкованих ДСССДМ, Міністерству праці та соціальної політики, місцевим державним адміністраціям, психологів або викладачів спеціалізованих ПТУ та шкіл-інтернатів для дітей з інвалідністю.

Провести серію тренінгів для лідерів ГОІ, які працюють з молоддю, задля розвитку лідерських якостей, привернення уваги саме до проблем працевлаштування своїх клієнтів, засвоєння інноваційних методик і передачі досвіду, накопиченого регіональними координаторами цього проекту щодо роботи з різними соціальними партнерами. Важливим компонентом заходу має стати ознайомлення учасників із індивідуально-презентаційною моделлю проведення ярмарків вакансій для людей з важкими формами інвалідності.

Розглянути можливість покращення інформаційного забезпечення соціальних партнерів з питань праці молоді з особливими потребами шляхом видання та розповсюдження брошур та буклетів для:

- молоді з інвалідністю – з інформацією про її права та можливості у сфері праці та зайнятості; переліком професійно-

технічних і вищих навчальних закладів, де створені умови для навчання людей з інвалідністю (які саме умови і в якому обсязі); наведенням орієнтовних розрахунків втрати пенсій при працевлаштуванні для того, щоб показати економічну доцільність трудової зайнятості; позитивним досвідом тих людей з інвалідністю, які вже досягли певних результатів у роботі; адресами громадських організацій інвалідів, центрів зайнятості, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, управління пенсійного фонду та інформаційно-методичними матеріалами з основних питань самозайнятості;

- роботодавців – з нормативно-правових питань задля підвищення рівня їхньої обізнаності про працівників з інвалідністю та додання упередженого ставлення до цієї категорії населення;
- представників МСЕКів – з метою надання методичної допомоги у заповненні індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю в частині, що стосується рекомендацій щодо подальшого навчання та працевлаштування людини з інвалідністю;
- громадських організацій інвалідів – з метою розширення їхніх можливостей і сприяння у вирішенні питань працевлаштування молоді з інвалідністю.

Executive Summary

In June-July 2010, within the frame work of the project “Everyone has the Right to Work: Partnerships to Improve Employment Opportunities for Youth with Special Needs”, the East Europe Foundation, in partnership with analytical center “Socioconsulting”, conducted research on the employment situation of young people living with disabilities in Ukraine. This report presents a comparative analysis of the achievements of the Project with its declared purpose, an evaluation of the project’s effectiveness and the approaches identified by EEF and the Strategic Programme Fund – Human Rights and Democracy of the UK government for 2008-2010 and recommendations for further project development and replication in other regions of Ukraine.

Methodology

The evaluation is based on monitoring conducted during project implementation (statistical reports, other documentation, and the results of research conducted over February-March 2009 and March-April 2010). In order to prepare comprehensive and objective conclusions, EEF and its partners conducted six national and regional business discussions and meetings, 24 flexible expert interviews, six focus groups (with youth living with a disability, as well as parents and trainers).

Evaluation results

The Project significantly influenced the development and implementation of national and regional social policy with respect to employment among young people living with disabilities, improving the conditions for their economic and social development.

The Project activities at the national and regional levels improved access of young people living with disabilities to social services, and expanded the range of such services. This is a consequence of:

- Increasing the awareness of all social stakeholders on employment of youth living with disabilities (state employment center staff, NGOs, medical social expert commission/MSEC representatives and employers) and changing their attitudes

towards employment problems faced by youth living with disabilities;

- Improving counseling skills of social workers;
- Development and implementation of new and innovative measures for assisting youth living with severe disabilities in finding employment, including job fairs for youth with disabilities in the Luhansk region; and
- The opening of a resource center in Drohobych where young people can access computer courses and various training programs, as well as personal, legal and psychological counseling.

The project included vocational training seminars for youth living with disabilities – seminars which have demonstrated their effectiveness in:

- Improving awareness of the legal and institutional aspects of employment;
- Teaching practical skills useful in finding jobs, and assisting youth in adapting to their new employment and social environments;
- Providing youth with knowledge and skills that will increase their competitiveness in the labor market;
- Creating positive changes in the perspective of parents and relatives by expanding their circle of communication with peers.

The project served more than 1,000 young people living with disabilities, including more than 700 in Luhansk and more than 300 in Lviv, providing them with educational and organizational services and guidance on vocational training and finding employment.

Although the employment among youth living with disabilities was identified only as a long-term project result and the project implementation period was shortened as a consequence of the deepening financial crisis, examples have come about of young people successfully finding employment who were trained in these regions, attended career fairs and actively sought work. Since the launch of the project and its work with state employment centers, 132 young people living with disabilities have been employed, including 52 in Lviv, 11 in Drohobych and 69 in

Luhansk. And among those who found employment were young people living with the most severe forms of disability (Category 1). Some young clients enjoyed internships at private enterprises, and even public and private institutions, while others volunteered in public organizations that exist to help people living with disabilities.

The impact of the project on the formation of job skills and realization of the right to work among youth living with special needs has remained steady and is being reinforced thanks to measures directed at improving the operational and program capacity of at least 95 local organizations in the Luhansk and Lviv regions. The most important among these measures are capacity-building training seminars for NGOs at events focused on fundraising, preparation of project proposals, leadership development, social interaction, various training methods, career guidance for young people with disabilities, tools for monitoring compliance with employment rights, as well as technical—primarily advisory and institutional capacity building—by managers from East Europe Foundation, national consultants and international volunteers.

The active development of the capacity of NGOs took place owing in part to their participation in project activities (roundtables, career fairs, press tours and meetings designed to share best practices). It is important to note that through their participation in the project, many local NGOs have adjusted their foci to ensure the right to work as one of their main statutory objectives.

The sustainability of the project is evident in the increased capacities among public service providers to give vocational guidance and job placement assistance (State Employment Centers and the State Social Service of Family, Children and Youth and their regional offices), the development of individual rehabilitation programs (MSEC), the intensified involvement of potential employers (regional offices of the Fund for Social Protection of Disabled Persons) and others. This result has been achieved through special training activities and the establishment of mechanisms of cooperation between different stakeholders (NGOs, local authorities, public agencies and institutions, employers and the media).

Local interaction has been developed thanks to regional coordination mechanisms; cooperative agreements between regional project coordinators and many social partners (State Employment Centers, the State Social Service of Family, Children and Youth, regional offices of the Fund for Social Protection of Disabled Persons, MSEC and other local NGOs); the participation of leading local NGOs in the development of regional legal instruments; regular activities such as job fairs; and extensive coverage over the course of the project on local television, radio, print media and over the internet.

A positive feature of the project is the relationship and complimentary aspects of its various components. For researchers it is difficult to highlight the impact of certain activities or events because they are somehow “worked” into the primary goal: to optimize conditions for motivating young people living with disabilities to seek employment, improve the competitiveness of young people in today’s job market by overcoming psychological stereotypes, mastering the skills necessary for successful employment, and highlighting the skills and organization needed to help young people prepare for job searches and work.

Particular attention was paid to assessing the lessons learned during the project, namely the economic, political and organizational factors that prevent maximum results for target youth, in particular insufficient coverage of project activities by persons who make decisions at the national level, MSEC experts, employers and business associations.

Suggestions and recommendations

Intermediate and final results of the project have demonstrated the practicality and applicability of the strategy chosen to meet its challenges and to replicate it in other regions.

Given the substantial results achieved during the project and lessons from its implementation, it is both desirable and necessary to support its continuation in select regions (i.e., Luhansk and Lviv), at least in the following areas:

- Organization of training measures for MSEC workers to reduce mental barriers, improve their knowledge of the legal, institutional and organizational aspects of occupational rehabilitation for people living with disabilities, modern approaches to development of individual rehabilitation programs and awareness of the current needs of youth living with disabilities.
- Searches for innovative forms of cooperation with employers to overcome stereotypes about the employment opportunities their enterprises present for people living with disabilities, their rights and obligations as employers with respect to workers living with disabilities, and promoting the idea of corporate social responsibility in their organizations. The credibility of these measures will focus the attention of regional authorities on these matters, in particular by gaining their support for relevant employment competition among qualifying businesses and extensive media coverage.
- Preparation of social workers and NGO experts at State Social Service of Family, Children and Youth centers to support the interests of targeted youth during interviews with prospective employers and/or during probationary employment periods.

To support the further development of coordination mechanisms at the regional and local level, proposals should include:

- The administration of additional workshops with representatives from coordinating groups in relation to their basic functions as coordinating councils, plus their rights and responsibilities;
- Invitation of regional coordinating councils which affect the distribution of local finances, for example from among local governments deputies and representatives of agencies mandated to prepare youth living with disabilities to enter the labor market (e.g. the State Department of Education and Science, Regional State Administrations and business associations not already members of the Council) and to actively invite targeted youth to meet with potential employers;

- The establishment of coordinating councils (councils of social partners) to monitor enforcement by public organizations of the rights of the disabled in Luhansk and Lviv regions regarding the employment; and
- Wider coverage in the media as to the work of such coordination structures and the measures they have undertaken in order to inform the public about the problems faced in the workplace by youth living with disabilities and possible solutions to such problems; highlighting the positive experiences of such successfully employed persons.

Replication of project activities in other regions

The most acceptable and practically important aspects of the project for replication other regions include educational training programs and innovative techniques that have proved their effectiveness during the project's lifetime. Our recommendations are as follows:

1. Prepare and issue a new version of the textbook on career guidance for young people living with disabilities or a new compact manual for training leaders (distribution in electronic format would also be acceptable). The new edition should include exercises designed for regional workshops and targeted at specific disability categories, recommendations for their use, visual materials to help training leaders motivate and focus the attention of students (videos on DVD-ROM to showcase successful examples of young people overcoming disability stereotypes, the steps they took in forming active life strategies, selecting and obtaining jobs, employment, protecting their rights and more), recommendations for working with parents, and additional information on training and technical conditions for training.

2. Conduct training for trainers on teaching career guidance to young people living with disabilities for those aged 15-25. Selection of potential training leaders should involve organization of the following groups: NGO employees working with the disabled; students living with disabilities majoring in psychology or social

work; employees of relevant social institutions; local offices of the Department of State Social Services; the Ministry of Labor and Social Policy and local state administrations; psychologists or specialist teachers; and vocational schools for children living with disabilities.

3. Undertake a series of training seminars for leaders of NGOs that work with youth to develop leadership qualities and draw attention to employment problems faced by their clients. This would also necessarily include innovative teaching methods and transferring experience gained by regional project coordinators to their work with different social partners. An important component of the event should be to familiarize participants with individually presented models of job fairs for people living with severe disabilities.

4. The possibility of improving information sharing among social partners regarding the employment of targeted youth through the issuance and distribution of brochures and booklets with the following: information about their rights and employment opportunities; a list of vocational and higher education establishments offering a proper environment for people with learning disabilities (i.e., the conditions and extent of services); approximate indications regarding reduced pension payments and thereby showing the economic feasibility of employment; and positive experiences of people living with disabilities who have already made progress in employment. The improved information sharing should also address public organizations of disabled persons, employment centers, social centers for families, children and youth, and pension fund managers, as well as provide information on basic questions of self-employment.

5. Give support to employers regarding legal issues to raise their awareness of employees living with disabilities and to deal with prejudices that affect such persons.

6. Provide methodological assistance to MSEC representatives in completing individual programs of rehabilitation for disabled persons

as regards recommendations for further training and employment of people living with disabilities.

7. Expand the opportunities provided by NGOs supporting persons living with disabilities and assist them in addressing employment issues faced by youth living with disabilities.

Оцінка проекту
“Кожен має право на працю:
партнерства задля покращення
можливостей для зайнятості молоді
з особливими потребами”

Аналітичний звіт

Формат 60x84/16. Ум.-друк. арк. 5,6. Тираж 200 пр. Зам. № 038-10.

Видавець та виготівник “Видавництво КІМ”
Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб’єктів
видавничої справи серії ДК № 2888 від 3.07.2007 р.
03680, м. Київ, вул. Кржижанівського, 3
ОКТБ – корп. 5, оф. 140. Тел.: (044) 502-41-23.

